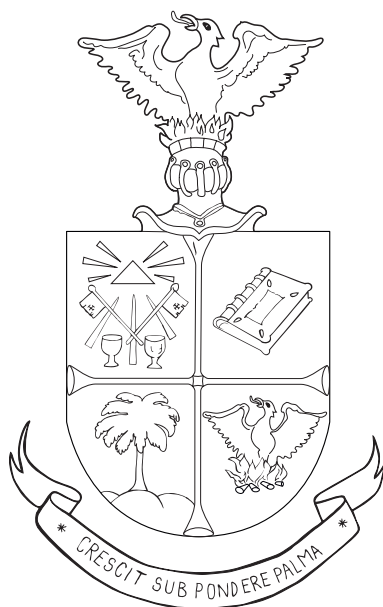

Glossa Iuridica

VII. évfolyam, 1-2. szám

Glossa Iuridica

VII. évfolyam, 1-2. szám

Budapest, 2020

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A CSALÁDI VÁLLALKOZÁSOK UTÓDLÁSÁNAK ÉS VAGYONMEGÓVÁSÁNAK JOGI ASPEKTUSAI

ARATÓ BALÁZS
egyetemi docens (KRE ÁJK)

1. A családi vállalkozások utódlásának és vagyonmegóvásának klasszikus jogintézményei

Az elmúlt évtizedben nem csupán Nyugat-Európában, hanem a közép-kelet-európai térségben is számtalan, főként gazdasági-szociológiai témájú publikáció¹ látott napvilágot a családi vállalkozások helyzetével, a rájuk váró kihívásokkal kapcsolatban.

Jogi szemszögből ugyanakkor kevesen közelítenek a témához, jóllehet ez a családi cégek által képviselt értékek, valamint e vállalkozástípus gazdasági súlya miatt is indokolt lenne.

Míg Nyugat-Európában már egyre inkább a családi kézben lévő vállalkozások differenciált jogi szabályozására mutatkozik növekvő igény, addig a közép-kelet-európai családi vállalatok napjainkban még csak a generációváltás kihívásaival szembesülnek. A generációváltás természetesen Nyugat-Európában sem problémamentes², de történelmi okok miatt nem éri a családi vállalkozásokat annyira felkészületlenül, mint a volt szocialista blokk országaiban. Magyarországon – és tágabb régióinkban – a rendszerváltás idején alakult családi vállalkozások az elkövetkező években érnek abba a szakaszba, amikor a sok lemondással, egy élet munkájával felépített vállalat irányítását és az azzal járó felelősséget át kell adni az utódoknak, hiszen az alapításkor harminc-negyven éves korosztály ezekben az években éri el hatvanas, hetvenes éveit.

-
- 1 Ld. pl. CSÁKNÉ FILEP Judit: *Családi vállalkozások – fókuszban az utódlás*. PhD értekezés, 2012; DR. DRÓTOS György – DR. WIESZT Attila – MERETEI Barbara – VAJDA Éva: *Családi vállalkozások Magyarországon – kutatási jelentés a 2017-2018-as családi vállalkozási felmérésről*. A Budapesti Corvinus Egyetem Családi Vállalatok Központ kutatási jelentése.; KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI Márta – Kézai Petra: *Családi vállalkozások – generációk és dilemmák*. *Prosperitas*, 2018/3., 48-76.
 - 2 Ld. MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Kisvállalkozások forrásteremtését és különösen kockázati tőkével való támogatását segítő kezdeményezések az EU-ban és Magyarországon*. In: *Kis- és középvállalkozások az Európai Unió küszöbén*. Tanulmánykötet. Győr, Széchenyi István Egyetem, 2004, 205-221.

A családi vállalkozások életében az utódlás az egyik legnagyobb kihívás és a legkritikusabb időszak. Szomorú tény, hogy még a nagy hagyományokkal rendelkező Nyugat-Európában is csupán a vállalkozások egyharmada veszi sikeresen a generációváltás akadályát, többségük az alapító háttérbe lépésével, nyugdíjba vonulásával befejezi működését, és megszűnik.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2016-ban publikált kutatása szerint az Európai Unióban évente hozzávetőlegesen négyszázötvenezer családi vállalkozást érint az utódlás kérdése.

Ezek a cégek mintegy kétmillió munkavállalót foglalkoztatnak, a gazdaságra gyakorolt összehatásuk pedig – üzleti, beszállítói partnerhálózatuk révén – egyenesen felbecsülhetetlen. Jól szemlélteti a probléma súlyosságát, hogy óvatos becslések szerint is évente mintegy százötvenezer vállalkozás fejezi be működését az utódlás sikertelensége miatt. Ez hatszázezer munkahely megszűnését eredményezi.³

Míg az Európai Unió nyugati tagállamaiban évtizedek, évszázadok alatt kikristályosodott minták teszik lehetővé a cégen belüli utódlást, addig a volt szocialista blokk országaiban – történelmi okokból – mindennemű folytonosság hiányzik, és a generációváltás nem várt nehézségek elé állítja a rendszerváltás időszakában alakult családi vállalkozásokat.

A régiós családi vállalkozások számára, nyugat-európai társaikhoz képest, azért is jelent nagyobb kihívást a generációváltás, mert térségünkben hiányzik az a nélkülözhetetlen, évtizedek, évszázadok alatt felhalmozott tudás, tapasztalat és szokásjog, amely segít felkészülni erre a feladatra, és amely egyszersmind záloga is az utódlás sikeres lebonyolításának.

Közép-Kelet-Európában a visszavonulni kénytelen vezetők most szembe-sülnek először azokkal a problémákkal és konfliktushelyzetekkel, amelyek megoldásában a nyugat-európai családi vállalkozások már tapasztalatokkal, írott és íratlan szabályrendszerekkel büszkélkedhetnek.

A családi irányítás alatt álló cégek nem kis hányada esik áldozatul annak, hogy az első generációs vezető tapasztalatok vagy előrelátás híján nem vagy nem megfelelően gondoskodik az utódlásról. Bőven találunk példákat arra is, hogy a hetvenes, nyolcvanas éveiben járó idős vezető elérkezettnek látja az időt a visszavonulásra, ám a kiszemelt utód nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, így az 'öregnek' vissza kell térnie. Szerencsés esetben erre van

3 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Európai családi vállalkozások: az újbóli növekedés és a jobb munkahelyek forrásai (saját kezdeményezésű vélemény; 2016/C 013/03.).

lehetőség, ám ha a jogutódlás kérdése egy váratlan haláleset miatt kerül napirendre, akkor az utód alkalmatlansága, a kibontakozó családi viszály, vagy éppen a hosszan elhúzódó hagyatéki eljárás a cég megsemmisülését eredményezheti és eredményezi is viszonylag nagy számban. A megfelelő utód hiányában rejlő kockázatra jó példa a tradicionális bécsi kávéház, a Café Hawelka tanulságos története: az alapítónak százéves koráig kellett 'hivatalban maradnia', mert – egy generáció kihagyásával – ekkorra lépett vezetőképes korba az az unoka, aki a családban egyedülként bizonyult alkalmasnak a vállalkozás továbbvitelére. Az első generációs vezető csak ezt követően vonulhatott nyugalmába és élvezhette a jól megérdemelt pihenést, immáron biztos kezekben tudva az egyébként ma is működő családi vállalkozást.⁴

Akadnak olyan esetek is, amikor a korábbi vezető azért tér vissza, mert nem tud azonosulni az utód vezetési filozófiájával, vagy döntéseivel, abban saját munkájának kritikáját látja, így inkább újra magához ragadja a gyeplőt. Ez ugyancsak kedvezőtlen a családi vállalkozás szempontjából, mert a cég nem lesz kellően innovatív, nem tud megszabadulni elavult struktúráitól, az utód pedig az irányában érvényesülő bizalomhiány miatt elveszítheti motivációját, és végleg felhagyhat a családi cégben való munkavégzéssel. A példa is jól szemlélteti, hogy milyen hátrányok származhatnak abból, ha a generációváltás csupán egy elmosódó, ad hoc jellegű fázis a családi vállalkozás életében.

A korábbi vezető visszatérése, ha egyszer már utódra bízta a vállalat irányítását, semmiképpen sem üdvös, sőt, ezt a sikeres generációváltásokon átesett nyugat-európai családi vállalkozások írott és íratlan szabályai egyaránt tiltják.⁵ A cég további működése szempontjából hatékony generációváltás nem más, mint egy megtervezett, céltudatosan végrehajtott és végleges döntés, pontosabban egy ilyen döntésen alapuló, következetesen levezényelt folyamat. A generációváltásnak nyilván lehet egy olyan kezdeti szakasza, amikor már az utód irányít, az előd pedig még fokozottan rendelkezésre áll egyfajta tanácsadóként, a szerepek ismételt megváltozása azonban rendkívül hátrányos következményekkel jár. Nyugat-Európában számos jól bevált modell gondoskodik róla, hogy a cég irányításából kivonuló idősek ne érezzék magukat feleslegesnek, sőt, az esetek többségében – jól működő családi

4 A BudapestLAB-bal a családi vállalkozásokat érintő interdiszciplináris közös kutatás (2019/20) során a szerző által felírt családtörténet.

5 Jellemzően a családi alkotmányok és az annak szellemében fogant egyéb jogi dokumentumok tiltják a már leköszönt vezető visszatérését. Garancia lehet a végleges visszavonulásra az is, ha a vezető a lemondással egyidejűleg üzletrészt, vagy annak többségi befolyást biztosító hányadát is átruházza.

vállalkozásoknál – a háttérbe lépő vezetők olyan új szerepekkel azonosulhatnak, amelyek továbbra is megfelelő tekintélyt és elfoglaltságot biztosítanak számukra. Ilyen új feladat például a családi vállalkozás szűkebb környezetében való társadalmi felelősségvállalás, jótékonykodás, társadalmilag jó célok anyagi és szellemi támogatása, a közösség életében való aktív részvétel stb.

A sikertelen hazai generációváltások száma csökkenthető lenne, ha a visszavonulást fontolgató vezetők jól bevált nemzetközi példák alapján tehetnének szert a vállalkozás zökkenőmentes áthagyományozását segítő, hasznos ismeretekre. Szomorú esetek világítanak rá, hogy az utódlás korántsem merül ki a vezetői jogosítványok, esetleg a társasági részesedés átruházásában, hanem a generációváltás megtervezése és végrehajtása során számos olyan körülménynek is figyelmet kell szentelni, amelyek szem elől tévesztése később káros, a céget, a családi vagyont megsemmisítő következményekkel járhat.

1.1. A családi alkotmány a generációváltás szolgálatában

Nyugat-Európában elterjedtek a családi alkotmányok, amelyek nem csupán a vállalkozás működtetésével kapcsolatos családi elvárásokat rögzítik, hanem az időről időre aktuálissá váló generációváltást, annak eljárásrendjét is átfogóan szabályozzák.

Nem véletlen az elnevezés, hiszen családi vállalkozások esetében az alkotmány nagyjából ugyanazt a funkciót tölti be, mint az alkotmányos berendezkedésű államokban. „Egy ország alkotmányának központi fogalmi elmei közé tartozik a jogfolytonosság, a közmegegyezés, a jogon kívüli normák léte és érvényesülése.”⁶

Nézetem szerint egyébként a családi alkotmányok gyökerei nem is a családi vállalkozásoknál, hanem a történelmi uralkodóházaknál keresendők. A Habsburg-ház családi alkotmánya⁷ és a Wittelsbach-státútum⁸ például olyan dokumentumok, amelyek elsőként szabályozták egységesen és átfogóan a családon belüli vagyoni viszonyokat és az utódlással kapcsolatos kérdéseket.⁹

6 CSERVÁK Csaba: *Az összehasonlító alkotmányjog alapkérdései*. In: CSERVÁK Csaba (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjogi tanulmányok*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2015, 7-11.

7 Kaiserlich österreichisches Familienstatut, anno 1839.

8 Bayerisches Königlichches Familienstatut, anno 1818/1819.

9 A szerző által a Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivban 2019 nyarán végzett, az Osztrák-Magyar AKCIÓ Alapítvány (Stiftung Aktion Österreich-Ungarn) által támogatott kutatás során tett megállapítás.

A családi alkotmány ugyancsak elvárásokat és magatartási normákat fektet le, Nyugat-Európában például egyre inkább azt is, hogy a család tagjai kötelesek tartózkodni mindennemű urizálásától és feltűnő viselkedéstől, de akár olyan követelményt is támaszthat, hogy a családtagok az éves hozam bizonyos százalékát kötelesek jótékonyági célokra fordítani.

A családi alkotmány a szakirodalomban elfogadott egyik megközelítés szerint a család közös értékrendjét és jövőképét, valamint az elérendő közös célokat és a követendő elveket egységesen rögzítő dokumentum, identitáskeletkeztető alap, egyesítő kötelék.¹⁰ A családi alkotmány egyik legfőbb sajátossága, hogy az egyéni érdekhez képest a családi vállalkozás fennmaradásának és továbbműködésének, a családi vagyon gyarapításának és megóvásának tulajdonít megkérdőjelezhetetlen elsőbbséget, minden egyéb szempontot ennek rendelve alá. A családi vállalkozás ugyanis a családtagok megélhetésének alapvető letéteményese, amelyet nem veszélyeztethetnek személyes érdekek szította viszályok és nézeteltérések a családon belül.

A nyugat-európai családi vállalkozások egy része ilyen családi alkotmány alapján működik, de az sem ritka, hogy a családi alkotmány egymással szerves egységet alkotó jogi dokumentumokban ölt testet, és olyan elemekből tevődik össze, mint például társasági vagy szindikátusi szerződések, vagyoni jogi megállapodások, végrendeletek, kötelesrészről lemondó megállapodások stb. Úgy kell ezt elképzelni, mint egy ország történeti alkotmányát, melyet íratlan alkotmánynak is neveznek, ami „nem arra utal, hogy az adott állam alapvető közjogi berendezkedését szabályozó normák csak verbálisan léteznének, hanem arra, hogy nincsenek összegyűjtve egy adott dokumentumba ezek a jogszabályok”.¹¹

A család és a családi vállalkozás szempontjából ehhez hasonló a többi jogi dokumentumban testet öltő családi alkotmány, amelyhez minden nemzedék hozzátesz a maga szemszögéből, de bizonyos – időtlen konszenzuson nyugvó – alapok generációról generációra öröklődnek.

Különbéle jogtechnikai megoldások léteznek tehát, ám a túlzottan töredezett, sokféle dokumentumban testet öltő családi alkotmánynak vannak bizonyos mellékszöngéi. Az idő múlásával ugyanis könnyen kerülhetnek különféle dokumentumok egymással ellentmondásba, vagy válhat kérdésessé, hogy melyik bír primátussal, ez pedig a családi vállalkozás szempontjából nemkívánatos jogbizonytalanságot teremthet.

10 Ld.: KALSS, Susanne – PROBST, Stephan: *Familienunternehmen, Gesellschafts- und Zivilrechtliche Fragen*. Wien (Österreich), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2013, 47.

11 CSERVÁK (2015) i. m. 7-11.

Az igazán hatékony, konszenzuson nyugvó és generációkon átívelő családi alkotmányok jellemzően egységes okiratként, egyfajta kollektív értékkánonként vannak jelen a család és a családi vállalkozás életében, és mint ilyenek képezik kiindulópontját, közös alapját az egyéb, jogi természetű megállapodásoknak, amelyek voltaképpen a családi alkotmányban lefektetett elvek élethelyzet-specifikus kifejeződésai. Úgy is mondhatnánk tehát, hogy a családi alkotmány a család alaptörvénye, Magna Chartája, amely nem csupán jogi előírásokat tartalmaz, hanem erkölcsi, etikai keretfeltételeket és alapértékeket is lefektet a családi vállalkozás és a családtagok viszonylatában.¹² Mindez természetesen nem zárja ki, sőt, szinte meg is követeli, hogy a családi alkotmány köre – annak hatósugarát egyszersmind kiterjesztve – különféle egyéb jogi dokumentumok csoportosuljanak, a vezérelveket azonban szükségképpen maga a családi alapdokumentum foglalja össze egyfajta keretként. A klaszszikus értelemben vett családi alkotmány tehát értékrendet rögzít, és – nem ritkán szokásjogi alapon – olyan alapvető elvárásokat fogalmaz meg, amelyek a családi vállalkozásban tevékenykedők számára zsinórmértékül szolgálnak. Ide sorolandók természetesen az utódlás kérdései is. Az ezzel kapcsolatos elveket és eljárásrendet ugyancsak célszerű a családi alkotmány keretei közt meghatározni. A család hitvallásának és értékrendszerének rögzítése mellett egyre több családi alkotmányban jelenik meg a társadalmi felelősségvállalás, a szponzorációs, jótékonyági, mecénás tevékenység elveinek megfogalmazása, valamint a családtagoktól különböző élethelyzetekben elvárt viselkedési minták (pl. urizálási tilalom) előírása.

A szakirodalom nem ritkán a szűkebb értelemben vett, elvi megfogalmazású családi alkotmányt, mint egyfajta preambulomot, és az annak szellemében fogant konkrét jogi dokumentumokat (szerződésállományt) együttesen tekinti családi alkotmánynak. Ilyen esetekben a családon belüli „jogforrási hierarchia” csúcsán a szűkebb értelemben vett családi alkotmány helyezkedik el, amely világosan megfogalmazott elveket rögzít. Lefelé haladva ezután szindikátusi és társasági szerződések, alapító okiratok következnek, majd pedig jellemzően eseti ügyletekhez kapcsolódó dokumentumok zárják a sort. Tipikusan ez utóbbiak közé tartoznak a végrendeletek, lemondó nyilatkozatok, a vételi vagy eladási jogot alapító megállapodások és a házassági vagyoni jogi szerződések, melyek kivétel nélkül a családi vagyon megóvását szolgálják. Ennél a modellnél az általános megfogalmazásokat tartalmazó, családi és üzleti értékeket, stratégiai célokat rögzítő családi alkotmány önmagában nem

12 Ld.: KALSS – PROBST (2013) i. m. 48.

feltétlenül rendelkezik jogi kötőerővel, az ennek szellemében fogant egyéb dokumentumok azonban igen.

E konstrukció sajátja, hogy az érdemi részhez tartozó jogi dokumentumokat a preambulum fényében, az ott írt célkitűzésekkel összhangban kell értelmezni, és generációkon keresztül senki nem kérdőjelezheti meg.

A családi alkotmányok be nem tartása általában nem jár kikényszeríthető szankciókkal, nyugat-európai minták alapján azonban kijelenthetjük, hogy a családtagok és az érdekeltek jellemzően önként tanúsítanak az alkotmány rendelkezéseinek megfelelő magatartást. Ennek legfőbb oka az a közös érdek, hogy a családi vagyont, a céget meg kell őrizni ahhoz, hogy mindenki részesülhessen hasznaiból. A normakövető magatartás fontos előfeltétele továbbá, hogy a konszenzus alapján megalkotott családi alkotmány ne tartalmazzon valamely szereplő számára elfogadhatatlan rendelkezéseket, és az utódok azonosuljanak az elődök által lefektetett szabályokkal.

Végül kérdésként merül fel, hogy ki alkotja meg, és ki írja alá a családi alkotmányt, ha az nem csupán külön megállapodásokban ölt testet, hanem egységes értékkanonként is megjelenik. Azok a családi alkotmányok a legmaradandóbbak, amelyek az alapítók konszenzusán nyugszanak, és nem egyetlen személy pillanatnyi akaratát tükrözik. A családi alkotmány lefektetése, ahogy az élet követelményei miatt időről időre szükségessé váló átdolgozása is, felelősségteljes, körütekintést és bölcsességet igénylő feladat. Az igazán időtálló családi alkotmányok olyan munka eredményei, amelynek során az alkotó háttérbe tudja szorítani saját rövid távú érdekeit, engedményeket tesz és lemondásra is képes. A nagy múltú nyugati-európai családi vállalkozásoknál jellemző, hogy minden családfő hozzátesz valamit az elődök által írt és tökéletesített családi alkotmányhoz, így egyfajta családon belüli, szerves jogfejlődésnek lehetünk tanúi. Igazán nagy visszhangot az szokott kiváltani, amikor egy bátor, új generációs családfő „kivesz” az alkotmányból egy-egy olyan mondatot, amelyet addig mindenki érinthetetlennek hitt, és amelyről senki nem merte (hangosan) kimondani, hogy valójában a fejlődés kerékkötője.

Összességében elmondható, hogy azok a vállalkozások tudnak sikeresen megbirkózni a generációváltáshoz hasonló nehéz élethelyzetekkel, amelyeknél a családi alkotmány valamelyik formája kimutatható és tényleges tekintélyt élvez, hovatovább – akár a szerződéses rendszernek köszönhetően – jogi kötőerővel bír. A kikényszeríthetőség és a kötőerő kérdése azért különösen fontos, mert a családi alkotmányokra jellemzően a velük ellentétes egyéni érdekek megzabolásában hárul döntő szerep, vagyis igazi jelentőségre kiélezett

konfliktushelyzetekben tesznek szert. A családi alkotmányok tehát többféle funkcióval bírnak. Ezek közül kiemelendő a stabilizáló és prevenció szerep, melyet a családi alkotmány csak akkor tud betölteni, ha konszenzuson alapszik.

A jól megkonstruált családi alkotmányok elsődleges célja ugyanakkor nem az, hogy bíróság elé kerülő jogvitákban az ítélelhozatal alapjául szolgáljanak, hanem sokkal inkább arra hivatottak, hogy – a mögöttük meghúzódó konszenzus erejével – eleve kiküszöböljék az érdekkonfliktusok illetően eszkalálódását, akár családon belüli vitarendezési fórumokat is életre hívva.

Az egyik ismert, nemzetközi divatipari cég családi alkotmánya követendő példaként szolgálhat akár kisebb vállalkozások számára is. A szóban forgó vállalat írásba foglalt, csaknem évszázados családi alkotmánnyal rendelkezik, melyet minden egyes családtagnak, aki részesedést szerez a vállalkozásban, kifejezetten el kell fogadnia. Ezt a kötelezettséget – a cégben való részesedés szerzés jogi feltételeként – a társaság létesítő okirata is tartalmazza, vagyis az, aki az elfogadó nyilatkozat megtételére nem hajlandó, nem is válhat tagjává a cégnek. A családi alkotmány a generációváltás során követendő, évtizedek alatt kikristályosodott elveket is rögzíti. A cég mindenkor vezetője egy bizonyos életkor (esetünkben az ötvenötödik életév) betöltésekor köteles visszavonulni. Ez nem csupán a vezetői jogosítványok átadásának kötelezettségét jelenti, hanem azt is, hogy társasági részesedésének meghatározott hányadát el kell idegenítenie. Érdekes lenne közelebbről is megvizsgálni, hogy ezt milyen jogtechnikai eszközzel érik el. A legkézenfekvőbb megoldásnak az 55. életév betöltésével megnyíló vételi jog tűnik, melynek jogosultja az utód lehet. A cél az, hogy az eddigi vezető ne rendelkezzen többségi befolyással a társaság legfőbb szervének határozathozatalára, és csupán olyan mértékű üzletrésze maradjon, amely megfelelő osztalékjövédelmet biztosít számára. Az elidegenítési kötelezettség alá eső üzletrészhányadot a vállalat új vezetője szerzi meg piaci alapon, a cégértékre figyelemmel megállapított ellenérték fejében. Ha az utód pillanatnyi anyagi teljesítőképességét ez meghaladja, akkor a hiányzó pénzeszközt a társaság vagy annak tagjai hitelezik meg számára szigorú visszafizetési kötelezettséggel.¹³ A visszavonult vezető természetesen továbbra sem távolodik el teljes mértékben a társaságtól. Legfőbb feladata a családi alapítvány irányítása, a helyi ügyek és a jótékonyági tevékenység

13 Egyfajta pénzkölcsön szerződés jön tehát létre egyrésztől a tagok vagy a cég, mint hitelező(k), másrésztől a hivatalba lépő új vezető, mint adós között azzal, hogy ez utóbbi az üzletrész megszerzéséhez nyújtott kölcsönt kamatokkal növelten köteles visszafizetni a hitelező(k)nek. Az üzletrészt tehát rögtön az adós szerzi meg, de azon – a vonatkozó jogszabályok keretei közt – biztosíték alapítható a hitelező(k) javára.

szervezése lesz a társadalmi felelősségvállalás jegyében. Emellett mindenkor rendelkezésre kell állnia, ha a vállalatot vezető fiatalabb generáció tanácsra szorul. Nem megengedett a kérés nélküli beavatkozás, csupán akkor nyilváníthat véleményt, ha erre kifejezetten felkérlik, és ebben az esetben is kizárólag tanácsot adhat, amely kötelező erővel nem bír. A körvonalakban vázolt rendszer évtizedek óta zökkenőmentesen, generációs konfliktusok nélkül működik, és nem csupán a vállalat irányításában, hanem a munkavállalók körében is érezteti hatását, hiszen nem ritkán apa és fia áll egyidejűleg a cég alkalmazásában, miközben az unoka éppen felkészül a munkába állásra. Mivel a családi alkotmány már ötvenöt éves korban megköveteli a visszavonulást, és mivel a szóban forgó családra genetikailag igen magas élettartam és szellemi frissesség jellemző, ezért viszonylag nagylétszámú 'bölcsek tanácsa' segíti folyamatosan a fiatal vezetők munkáját. A családi alkotmánynak ez a rendelkezése nem csupán a generációváltás folyamatát teszi zökkenőmentessé, hanem arra is megtanítja az érintetteket, hogy miként tud több különböző generáció (fiatal, középkorú és nagyon idős) együtt munkálkodni a családi vállalkozás érdekében. Ugyancsak előnye ennek a modellnek, hogy kritikus helyzetekben az éppen regnáló vezető olyan grémiumhoz fordulhat tanácsért, amelyben különböző generációk különböző nézőpontokból fogalmazzák meg véleményüket, hiszen a testületben egyidejűleg vannak jelen ötvenötötől kilencven évesig a családi vállalkozás korábbi vezetői. A döntést végül természetesen a vállalkozás éppen hivatalban lévő vezetője hozza meg, és a szóban forgó vállalkozás családi alkotmánya a bölcsek tanácsa számára – főszabály szerint – vétőjogot nem biztosít, a modell működőképességét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a cég több évszázados fennállása és szinte töretlenül sikeres működése. Természetesen a bölcsek tanácsa nem társasági jogi értelemben vett tanácsadó/döntéselőkészítő/ellenőrző szerv, ugyanis létjogát egyedül a konszenzusból, az évszázados hagyományokból meríti, és a társasági jog egyik intézményével sem azonosítható.¹⁴ Következésképpen az a vezetői döntés, amelyhez a családi alkotmány vagy a létesítő okirat a bölcsek tanácsának előzetes jóváhagyását rendeli, enélkül is alkalmas lesz joghatás kiváltására, hiszen a korlátozás, nevezetesen a vezetői jognyilatkozat jóváhagyáshoz kötése, harmadik személyek irányában hatálytalan¹⁵. Más kérdés, hogy az így

14 A C&A családi vállalkozás működési modellje a 6. Familienunternehmertag című nemzetközi konferencián (2018. május 4-5., Stift Göttweig, Ausztria) elhangzott vezetői előadás alapján.

15 A magyar Ptk. 3:31. §-a a képviseleti jog korlátozása körében így rendelkezik: „A jogi személynek a jogi személyek nyilvántartásába bejegyzett képviselője

eljáró vezető – attól függően, hogy milyen szintű jogi dokumentum kötelezi a jóváhagyás beszerzésére – szerződésszegésért felel, vagy pedig a családon belüli felelősségi rend valamely jogkövetkezményét szenved el.

Összességében tehát megállapítható, hogy a családi alkotmány vagy jogi kötőerővel bíró dokumentum (illetőleg ilyen dokumentumok egységes rendszere), vagy pedig olyan értékkanon, amelynek megkérdőjelezhetetlensége a családon belüli konszenzusból és a családtagok önkéntes normakövetési hajlandóságából, tehát egyfajta szokásjogból ered.

1.2. Szindikátusi szerződések

Mielőtt rátérnénk a szindikátusi szerződések jelentőségére a családi vállalkozások szempontjából, érdemes röviden áttekinteni, hogy egyáltalán mit is nevezünk szindikátusi szerződésnek. Ezt a szerződéstípust nem fogjuk megtalálni hatályos Polgári Törvénykönyvünkben, mivel a kódex ilyen szerződést egyáltalán nem nevesít. A szindikátusi szerződést a szakirodalom úgynevezett Ptk.-n kívüli szerződésnek tekinti, vagyis létjogát – a Ptk. által deklarált szerződési szabadság jegyében – nem vitatja el, de nem is sorolja a tipikus szerződések körébe.¹⁶ Egyes nézetek szerint a szindikátusi szerződés nem más, mint a Ptk. által is ne-

képviselési jogának korlátozása és nyilatkozatának feltételhez vagy jóváhagyáshoz kötése harmadik személyekkel szemben nem hatályos, kivéve, ha a harmadik személy a korlátozásról vagy a feltétel bekövetkeztének vagy a jóváhagyásnak a szükségességéről és annak hiányáról tudott vagy tudnia kellett volna.”. Hasonló szabályok érvényesülnek a példa szerinti társaságra vonatkozó német jogban is. A korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozó német jogszabály (GmbHG) 37. § (2) bekezdése szerint „gegen dritte Personen hat eine Beschränkung der Befugnis der Geschäftsführer, die Gesellschaft zu vertreten, keine rechtliche Wirkung. Dies gilt insbesondere für den Fall, daß die Vertretung sich nur auf gewisse Geschäfte oder Arten von Geschäften erstrecken oder nur unter gewissen Umständen oder für eine gewisse Zeit oder an einzelnen Orten stattfinden soll, oder daß die Zustimmung der Gesellschafter oder eines Organs der Gesellschaft für einzelne Geschäfte erfordert ist.”. Az idézett jogszabály magyar nyelvű fordításban: „A vezető tisztségviselő képviselési jogának korlátozása harmadik személyekkel szemben hatálytalan. Ez különösen olyan esetekre vonatkozik, amikor a képviselési jog csak bizonyos ügyekre, ügytípusokra terjed ki, vagy csupán meghatározott körülmények között, avagy időben vagy térben korlátozottan gyakorolható, illetőleg amikor egyes jognyilatkozatokhoz a tagok vagy valamely társasági szerv hozzájárulása szükséges”. (A szerző fordítása)

16 Ld. pl. VERESS Emőd: A szindikátusi szerződés tartalmának néhány alapkérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 2018/11, 464-476.

vesített polgári jogi társaság,¹⁷ ez a nézet azonban nem tekinthető általánosan elfogadottnak. Álláspontom szerint ez az azonosítás azért sem helytálló, mert a Ptk. a polgári jogi társasághoz a tagok vagyoni hozzájárulási kötelezettségét rendeli, a szindikátusi szerződésekre pedig nem ez a jellemző. Igaz ugyan, hogy maga a Ptk. tesz könnyítést, amikor megengedi, hogy a vagyoni hozzájárulás személyes munkavégzés legyen, a szindikátusi szerződésektől azonban ez is idegen. A felek kötelezettségvállalása a szindikátus keretében jellemzően más természetű, és sokkal inkább jövőben tanúsítandó, vagyoni értékkel közvetlenül nem bíró magatartásokra vonatkozik. Ezt támasztja alá a bírói gyakorlat is, amely szerint önmagában az együttműködésre irányuló megállapodás, ha ahhoz nem járul a vagyoni hozzájárulás igénye, nem eredményez polgári jogi társasági megállapodást, az legfeljebb atipikus szerződésnek minősülhet.¹⁸

Míg a konzorciális megállapodások – például közös pályázat, ajánlattétel esetében – megfeleltethetők a polgári jogi társaság Ptk.-beli fogalmának, addig „a szindikátusi szerződés esetében, ha annak szigorúan a klasszikus értelemben vett társasági jogi aspektusait vizsgáljuk, amikor a társasági tagok pusztán egymás közötti relációjukban szabályoznak egy-egy társasági élethelyzetet, a koordinatív pjt. esetkörét mellőző új Ptk.-beli polgári jogi társaság nem minden esetben feleltethető meg a szindikátusi kooperációnak és fordítva”.¹⁹ A konzorciumi megállapodások tehát sokkal inkább hordozzák a polgári jogi társaság ismérveit. A családi vállalkozások szindikátusnak gyakrabban, konzorciumnak ritkábban tagjai. Ez utóbbi megállapodások a közbeszerzési eljárásban való közös ajánlattétel intézményesült formái, így természetesen a családi vállalkozásokat is érinthetik. Ugyanakkor szükséges utalni rá, hogy a konzorcium sem rendelkezik a tagoktól elkülönült jogalanyisággal, nem jogi személy, éppen ezért például a jogorvoslati eljárásokban sem ügyfélképes.²⁰ „A konzorcium belső jogviszonyát a tagok szerződéssel tetszés szerint állapíthatják meg. A szerződés formához kötve nincsen. Szabadon rendelkezhet a tagok hozzájárulásának arányáról, az

17 A Ptk. 6:498. §-a szerint polgári jogi társasági szerződéssel a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, a közös cél megvalósításához szükséges vagyoni hozzájárulást teljesítenek, és tevékenységük kockázatát közösen viselik. A 6:499. § értelmében a vagyoni hozzájárulás tárgya lehet pénz, vagyoni értékkel rendelkező dolog, vagyoni értékű jog vagy bármilyen egyéb szolgáltatás, így különösen személyes munkavégzés.

18 Lásd a BH1993.247. számú eseti döntést.

19 NAGY BARNA Krisztina: A konzorciumi és a szindikátusi szerződés a polgári jogi társaság relációjában III. *Céghírnök*, 2017/1, 4-6.

20 Ld. ebben a körben a Kúria 2373/2011. számú közigazgatási elvi határozatát.

ügyvitelről és a nyereség-veszteség felosztásáról.”²¹

Szindikátusi szerződésekkel igen gyakran találkozhatunk különböző céges jogviszonyokban, leginkább akkor, amikor befektető szerez részesedést a startup cégben, és elvárja, hogy a tagok egy, a létesítő okiratot kiegészítő háttérmegállapodásban vállaljanak bizonyos, a befektető számára garanciális kötelezettségeket. Ilyen lehet például, hogy meghatározott kérdésekben támogató szavazat leadására kötelezik magukat, vagy pedig a befektető számára vétőjogot biztosítanak. Ugyancsak gyakori, hogy a szindikátusi szerződés a felhívulás elleni védelem körében az üzletrészek átruházásával kapcsolatban tartalmaz lényeges szabályokat, így például elővásárlási vagy együttértékesítési jogot biztosít, illetőleg különféle kötelezettségeket állapít meg, hovatovább a befektető exitjét, esetleg üzletrészfelvásárlási jogát garantálja. Tipikusnak mondható az üzletrészek átruházásának és megterhelésének korlátozása is. Mindebből következően a szindikátusi szerződés nem más, mint a társaság tagjainak mögöttes, együttműködési jellegű – tehát egyszerű kötelmi jogi²² – megállapodása valamely közös cél elérése érdekében.

Sokáig vitatott volt, hogy van-e a szindikátusi szerződéseknek kötőerejük, lehet-e rájuk bíróság előtt hivatkozni, kikényszeríthetőek-e. Ma már egységesnek mondható a bírói gyakorlat a tekintetben, hogy a mögöttes megállapodás jogi kötőerővel bír, ha nem ütközik társasági jogi dokumentumba, nem ellentétes a jogszabályokkal, a létesítő okirattal vagy a legfőbb szerv korábban meghozott határozatával.²³ Más kérdés, hogy a társasági jogi dokumentumokkal ellentétes tartalmú szindikátusi szerződés megszegéséből eredő kárait a sértett fél érvényesítheti-e.

Viszonylag gyakori, hogy különféle – sokszor indokolatlanul túlbonyolított – jogviszonyokban a szindikátusi szerződés és a létesítő okirat valamely rendelkezése között ellentmondás feszül. A bírói gyakorlat ilyen esetekben tehát a létesítő okiratnak tulajdonít elsőbbséget, az abba ütköző megállapodást pedig semmisnek tekinti, így mindig alaposan meg kell gondolni,

21 CSER-PALKOVICS Tamás – MÁRTON Gizella – MÉSZÁROS Áron – PATAY Gábor – SMARAGLAY Gábor – PATAY Géza (szerk.): *A közbeszerzés joga – A Közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016, 167.

22 Vékás Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2018, ld. a Ptk. 6:498. §-ához fűzött magyarázatot.

23 Ld. többek között a BH1998.2.89 I. számú eseti döntést, mely a polgári jogviszonyok között nem nevesített szindikátusi szerződés és a társasági jog összefüggései körében ez utóbbi primátusát mondja ki, feltéve, hogy a szindikátusi szerződést gazdasági társaság létesítésével összefüggésben kötik a cég alapításában részt vevő felek.

hogy érdemes-e szindikátusi szerződést alkotni. Ha valamilyen oknál fogva erre szükség van, akkor nagyon körültekintően célszerű eljárni a fentebb említett kockázatok miatt, és ügyelni kell arra, hogy a háttérmegállapodás valóban csupán kiegészítője legyen a létesítő okiratnak, és ne kerüljön vele ellentmondásba. Szindikátusi szerződés akkor válhat szükségessé, amikor a felek a nyilvánosságra nem tartozó, de a cég működése szempontjából fontos kérdésekben kívánnak – az egyéb társasági jogi dokumentumokkal nem ellentétes módon – megállapodni. Ezt az igényt, amely a befektető részvételével működő vagy családi kézben lévő vállalkozásoknál fokozottan jelentkezik, a bírói gyakorlat széles körben elismeri.

Egyelőre keveset vizsgált, ugyanakkor tényleges kockázat az is, hogy a szindikátusi szerződést a felek a szerződések megszüntetésére vonatkozó általános szabályok szerint elvileg felmondhatják,²⁴ hacsak ezt a jogukat maga a szindikátusi szerződés nem korlátozza. Igen kényes helyzetek adódhatnak például abból, ha a szindikátusi szerződés nem rendelkezik a felmondás jogának korlátozásáról, és a tagok azt a befektető „feje fölött” felmondják, így szabadulva meg a számukra kellemetlen kötelezettségektől.²⁵ A családi vállalkozások jellemzően határozatlan időre jönnek létre, így a hozzájuk kapcsolódó szindikátusi szerződések – erre vonatkozó külön szabályozás hiányában – elvileg felmondhatók, e jog gyakorlása azonban súlyosan veszélyeztetné a család és a cég érdekeit. Ebből következően feltétlenül szükséges rendelkezni arról, hogy miként viszonyul egymáshoz a szindikátusi szerződés esetleges felmondása és a családi vállalkozásban meglévő üzletrész sorsa. A szindikátusi szerződés csak ritkán szól határozott időtartamra, hiszen jellemzően a családi vállalkozás működése sem korlátozott időben. Határozatlan időre szóló szindikátusi szerződés esetében a felmondás jogának kizárása jogszabályba ütközik, így biztos megoldásnak az tekinthető, ha a cég létesítő okirata és a szindikátusi szerződés egyaránt rendelkezik arról, hogy a társaságban kizárólag olyan személyeknek lehet üzletrészüik, akik egyidejűleg a szindikátusnak is tagjai. Ha tehát valaki a szindikátusi szerződést felmondja, akkor köteles társaságbeli üzletrésztől is megválni, vagyis például az üzletrészre a többieknek meghatározott vételáron vételi joguk nyílik.

24 A Ptk. 6:213. § (3) bekezdése szerint a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási idő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja. A felmondás jogának kizárása semmis.

25 „A tartós jogviszonyt létesítő, határozatlan időre kötött szerződéses viszonyokra a Ptk. – új, általános érvényű rendelkezéssel – biztosítja a felmondás jogát. E felmondási jog kizárása semmis.” Ld.: VÉKÁS – GÁRDOS (2018) i. m. Id. a Ptk. 6:213. § (3) bekezdéséhez fűzött magyarázatot.

A szindikátusi szerződések megalkotását, különösen kiélezett helyzetekben, ma már többnyire jogászra bízják, ám még mindig származnak kockázatok az ilyen megállapodások speciális jellegéből, valamint abból, hogy a felek sokszor nem is gondolnak bizonyos szituációk szabályozásának szükségességére. Ugyancsak kérdés, hogy magának a létesítő okiratnak (például a családi vállalkozás társasági szerződésének) kell-e utalnia arra, hogy egyidejűleg szindikátusi szerződés is szabályozza a tagsági jogviszonyból eredő jogokat és kötelezettségeket. A legbiztosabb megoldás az, ha a létesítő okirat maga is utal arra, hogy a cégben való részesedésszerzésnek feltétele a szindikátusi szerződés aláírása, a benne írtak elfogadása. Aki tehát üzletrészt harmadik személyre kívánja átruházni, az legyen köteles bizonyíthatóan és számon kérhetően gondoskodni arról, hogy a vevő a szindikátusi szerződést teljes terjedelemben megismerhesse. Családi vállalkozások esetében természetesen jellemző az üzletrész kívülálló személy részére történő átruházásának kizárása vagy korlátozása, hiszen alapvető érdek fűződik az üzletrészek családi kézben maradásához. A létesítő okirat és a szindikátusi szerződés összhangját erősíti, ha a társasági szerződés kifejezetten is rögzíti, hogy mely jogok és kötelezettségek gyakorolhatók, illetve teljesíthetők a szindikátusi szerződésben foglalt speciális rendelkezések szerint. Ez a fajta összhangteremtés alkalmas arra is, hogy eleve kiküszöbölje a létesítő okirat és a szindikátusi szerződés látszólagos ellentmondásából eredő jogvitákat a szindikátusi szerződés járulékos, kiegészítő jellegének kidomborításával.

Ugyancsak biztonságnövelő tényező, ha maga a társaság, mint önálló jogi személy is aláveti magát a szindikátusi szerződésnek, vagyis nem csupán a tagok lesznek alanyai a háttérmegállapodásnak, hanem maga a cég is aláíróként, szindikátusbeli tagként jelenik meg.²⁶

Fentebb már esett szó a szindikátusi szerződések kötőerejéről. Önmagában az, hogy egy dokumentum jogi értelemben kötőerővel rendelkezik, még nem nyújt kellő garanciát arra, hogy rendelkezéseit ténylegesen is követni fogják. Önként adódik tehát a kérdés, hogy a szindikátusi szerződésben kiköthető-e a szankció a szindikátusi szerződés megszegése esetére. A bíró gyakorlat válasza egyértelműen igenlő, ám a szankciónak megfelelő jogcímmel kell

26 Nyilván speciális a helyzet akkor, ha a szindikátusi szerződés megkötésére a vállalkozásalapítással egyidejűleg kerül sor. Ebben az esetben a cég előtársaságként vetheti alá magát a szindikátusi szerződésnek. Családi vállalkozások esetében ugyanakkor gyakoribb, hogy a szindikátus a vállalkozás megalakulása után jön létre az első előrelátó családfelelő/alapító elhatározásából, és a későbbi utódok ezt öröklik meg egyfajta adott-ságként, jogi keretként.

rendelkeznie (pl. bánatpénz vagy kötbér), és kikötése, illetőleg alkalmazása során szem előtt tartandó az arányosság követelménye. Mindez nem a szindikátusi szerződések specialitása, hanem a Ptk. szellemiségével egybecsengő elvárás. Gyakori például, hogy a szindikátus többi tagjának (esetleg magának a családi cégnek) vételi joga nyílik a renitens személy családi vállalkozásban meglévő üzletrésztulajdonosára nézve (szankciós jelleggel kikötött opció).

A lényegre szorítókozó jogi áttekintést követően vegyük most górcső alá, hogy a szindikátusi szerződésnek van-e létjogosultsága családi vállalkozások esetében, és ha igen, akkor milyen előnyök származhatnak belőle. Családi vállalatoknál a szindikátusi szerződés leginkább egy olyan omnilaterális megállapodáshoz hasonlítható, amelynek minden érintett köteles alávetni magát.²⁷ Mivel a szindikátusi szerződés a létesítő okirat kiegészítője, ezért alapvető elvárás, hogy a szindikátus a családi vállalkozás minden üzletrésztulajdonosára kiterjedjen. A családi szindikátusi szerződések jellemző szabályozási területe a részesedésszerzés, az üzletrész-átruházás, a cégen belüli döntéshozatal, a legfőbb szerv előtti beszámolási és számadási kötelezettség, a vezető tisztségviselő visszahívásának korlátozása, a nyereségrészesedés és osztalékfizetés, a generációváltás, továbbá a segítségre szoruló családtagok támogatásának mértéke és módja. Ezek azok a kérdések, amelyek biztos alapon nyugvó rendezése elengedhetetlen a családi vállalkozás működése és fennmaradása, valamint a családi összetartás erősítése szempontjából, természetesen továbbra is a családi cég érdekeinek elsődlegessége mellett. Ez utóbbit jellemzően rögzítik is a családi vállalkozásokhoz kapcsolódó – sokszor a családi alkotmány szerepét is betöltő – háttérmegállapodások. A szindikátusi szerződés szabályozta döntéshozatal legfőbb előnye, hogy alkalmas a különböző családi érdekek kiegyensúlyozására és az egyéni érdekek háttérbe szorítására, amelyek – egyenként felszínre törve és érvényre jutva – a családi vállalkozás hatékony működését, végső soron pedig fennmaradását veszélyeztetnék. Ugyanebből a megfontolásból meríti létjogát az is, hogy főként Nyugat-Európában számos családi szindikátusi szerződés tartalmaz vitarendezési mechanizmusokat, amelyeknek a felek a szindikátusi szerződés elfogadásával kötelezően alávetik magukat. A szindikátusi szerződések további előnye, hogy azok – szemben az egyéb társasági jogi dokumentumokkal – mindennemű formakényszertől mentesek, vagyis azon túl, hogy írásba kell foglalni őket, a jogalkotó és a jogalkalmazók egyéb formai követelményeket nem támasztanak velük szemben. Az írásbeliség is inkább a bizonyíthatóság szempontjából fontos, és nem érvényességi kellék. Ettől függetlenül természe-

27 KALSS – PROBST (2013) i. m. 81.

tesen érdemes jogi szakértő közreműködését kérni és a szindikátusi szerződést esetleg közokiratba is foglaltatni, hiszen ilyen módon biztosítható, hogy a családi vállalkozás működése és fennmaradása szempontjából létfontosságú megállapodás kritikus helyzetekben valóban betöltse rendeltetését, és ne lehessen alóla jogi hibára hivatkozva mentesülni. A szindikátusi szerződés hatálya alóli mentesülés problematikája speciális jelleget ölt a családi vállalkozások esetében. Felmerül például, hogy miként lehet kivédeni azt a nem kívánt következményt, hogy a nagyszülők által alkotott szindikátusi szerződés a szerződő felek halálával megszűnjön. Az egyik lehetséges jogtechnikai megoldás, ha a szindikátusi szerződés a jogutódokra kiterjedő hatályú, és emellett a családi vállalkozás létesítő okirata is egyértelműen rögzíti, hogy kizárólag az lehet a társaság tagja, aki a szindikátusi szerződés rendelkezéseit is kötelezőnek fogadja el magára nézve.

Mindezek alapján megállapítható, hogy fentebb részletesen vizsgált, konszenzuson nyugvó családi alkotmányok jogi természetüket tekintve valójában szindikátusi szerződések, még akkor is, ha nem tételes jogi rendelkezéseket tartalmaznak, hanem olyan általános elveket rögzítenek, amelyek a családi vállalkozás működtetése során szolgálnak kötelezően alkalmazandó zsinórmértékül. Azt pedig, hogy egy családi vállalkozás tagjai, alapítói a létesítő okirat mellett szindikátusi szerződést is alkossanak, főként a mögöttes megállapodásban szabályozandó kérdések titokban maradásához fűződő érdek indokolja. A szindikátusi szerződés tehát a családi vállalkozások speciális nézőpontjából nem más, mint a családi alkotmány egyik lehetséges jogi formája, de emellett bevált gyakorlat az is, hogy a külön dokumentumba foglalt családi alkotmány elveit a családi vállalkozás létesítő okirata, valamint az ahhoz kapcsolódó szindikátusi szerződés ülteti át a gyakorlatba.

Bár a gyors növekedési potenciállal rendelkező startup-ok (gazella-vállalkozások) és az organikus fejlődésű családi vállalkozások (lassú tőke) más-más üzleti modell, logika alapján működnek, tőkemegtérülésük időintervalluma eltérő, mégis egyazon jogintézménnyel, a szindikátusi szerződéssel lehet mindkét esetben tiszta, szabályozott jogi helyzetet teremteni. Annak ellenére, hogy a hatályos Ptk. nem ismeri ezt a szerződéstípust, alkalmazhatóságának széles köre miatt előbb-utóbb meg kell jelennie az írott jogban is.

1.3. Végrendelet, ajándékozás

A generációváltás, vagyontranszfer, vagyonmegóvás kérdésének megoldását még mindig sok cégvezető látja pusztán a végrendekezésben, vagy egyéb,

kellően át nem gondolt olyan alternatívákban, mint például az üzletrész elajándékozása járadék iránti igény fenntartása mellett. Azon túl, hogy a végintézkedésre nagyon szigorú törvényi szabályok vonatkoznak, még egyéb mellézköngéket és kockázatokat is számításba kell venni. A Ptk. által előírt formai (alaki) követelményeknek való maradéktalan megfelelés hiányában a végrendelet érvénytelen.²⁸ „Az új Ptk. szabályozását tekintve teljes mértékben érzékelhető ama szándék, mely a végrendeleti öröklés könnyítését célozza. Alaki szempontból erre fontos példa lehet a 7:17. §, amely az írásbeli magánvégrendelet esetében a keltezés idejét igen, de a keltezés helyét nem rendeli kötelező érvényességi feltételnek.”²⁹

Végintézkedéskor közjegyzőhöz is fordulhatunk, ez a más által írt végrendelet speciális formája, amely többletbiztonságot nyújt, hiszen a közjegyzőnél készült végrendelet központi letétbe kerül, továbbá bizonyos esetekben a közjegyző orvosi igazolást is kér a végrendelező szellemi állapotáról, így elejét veszi annak, hogy azok, akik a végintézkedés hiányában örökölnének, az örökgyógy belátási képességét kétségbe vonva támadják meg a végrendeletet. Az ilyen jellegű, sokszor teljesen alaptalan perek nagy száma teszi ezt indokolttá. Az alaki követelmények mellett természetesen arra is ügyelni kell, hogy a végrendelet ne tartalmazzon jogszabályba ütköző rendelkezéseket. Ezért is érdemes jogi szakértelemmel rendelkező személy közreműködését kérni. Az utóörökös-nevezést, valamint az öröklés feltételhez kötését a Polgári Törvénykönyv csak szűk körben ismeri el. Ugyancsak problematikus lehet a végrendelet megfogalmazása. Kellemetlen jogviták forrása lehet, ha a *favor testamenti* elvét kell segítségül hívni az örökgyógy szándékának feltárása céljából, mert a végrendelet szövege többféle értelmezésre ad alapot. Kritikus helyzetekben ennek is a családi vállalkozás láthatja kárát, így ebből az okból is fokozott körültekintés szükséges a végrendelező részéről.³⁰

Ahogy fentebb már említettük a végrendeletek legnagyobb hátránya a megtámadhatóság, valamint az, hogy a kedvezményezett nem azonnal, hanem csupán a hagyaték jogerős átadásával, sokszor évek múlva válik teljes jogú tulajdonossá.

28 Lásd a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 7:10-7:24. §-ait.

29 Boóc Ádám: *Megjegyzések a magyar öröklési jog néhány lényeges és aktuális problémájához*. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – MENYHÁRD Attila (szerk.) *Az új Polgári Törvénykönyv első öt éve*. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete, 2019, 73.

30 Ptk. 7:24. § A végrendeletet kétség esetén az örökgyógy feltehető akaratának megfelelően és úgy kell értelmezni, hogy az örökgyógy akarata lehetőség szerint érvényre jusson. Ez a szabály nem szolgálhat alapul a végrendelet alaki hibájának orvoslásához.

Ha a családfő nem készítette elő időben minden érintett bevonásával a generációváltást, hanem csupán végrendeletet alkotott, anélkül, hogy gondoskodott volna a családon belüli konszenzusról, akkor a mélyben lappangó konfliktusok a családfő halála után törnek majd felszínre, ami több éves pereskedéshez, végső soron pedig a családi vállalkozás megsemmisüléséhez vezethet.

Még ha hozott is az új Ptk. a végrendeletkészítést megkönnyítő változásokat, továbbra is elmondható, hogy a magánjogi (vagyon) viszonyok halál esetére szóló rendezésének ez a módja számos kockázatot rejt, és pedig különösen a családi vállalkozások speciális adottságaira figyelemmel. Hiába a számos könnyítés, mert „arra, hogy a végrendelet készítésének képzeletbeli hajóútján milyen zátonyokkal találkozunk, vagy hogy hol kerülhetünk tengeri viharba, elsődlegesen a gyakorlat fogja a választ megadni”,³¹ amire a családi vállalkozás felelősen gondolkozó vezetője aligha hagyatkozhat.

A családon belüli konszenzus megteremtésének egyik módja a meglévő és mindenki által elfogadott családi alkotmány, ennek hiányában pedig az, ha a családfő valamennyi érintettel egyeztetni szándékát, és megfelelően gondoskodik azokról a családtagokról is, akiknek nem szán szerepet a vállalkozás irányításában. Ilyen módon elérhető, hogy még a családfő életében írásba foglalt megállapodás szülessen azok között, akik az örökhagyó halála után – a végrendelettel első ízben szembesülve – egymás ellen fordulnának, vagy a családfő szándékával ellentétes megállapodást kötnének a hagyatéki eljárás során, veszélyeztetve ezzel a családi vállalkozás továbbműködését. A pusztán végintézkedéssel történő rendezés másik hátránya, hogy azok, akiket az örökhagyó végrendeleti juttatásban nem részesít, kötelesrészre lehetnek jogosultak, ez pedig sokszor megterhelő fizetési kötelezettséget ró a kedvezményezettre. A visszavonuló vezetőkben – a végrendelet mellett – viszonylag gyakran merül fel az élők közötti ajándékozás gondolata is, sokszor úgy, hogy a megajándékozott, vagy a családi vállalkozás köteles legyen az ajándékozónak élete végéig havi járadékot fizetni. Ennek a megoldásnak ugyancsak számos melléközöngéje van, melyek közül – a kifizetés jogcímén és az adózási kérdéseken túl – leginkább az osztályra bocsátási kötelezettség, a betudás és az ajándék visszakövetelésének joga érdemel említést, illetve lehet bonyodalmak forrása.³² Ugyancsak kockáza-

31 Boóc (2019) i. m. 81.

32 További árnyoldala ennek a nem kevesek által szorgalmazott, a jogászok által azonban elvetett megoldásnak, hogy a cég, amelytől a visszavonuló vezető a járadékot várja, nem is alanya annak a jogviszonynak (ajándékozás), amelynek keretében az előd az üzletrészt az utódra ruházza. A konstrukció ennek ellenére kimutatható népszerűsége (legalábbis első gondolatként) azzal függhet össze, hogy kevésbé előnytelen a látszata

tos, mert utóbb ajándékozásnak minősíthető, az üzletrész névértéken történő átvétele a kiszemelt utód által. Ezt a megoldást sok cégvezető szorgalmazza, mert rövidtávon problémamentesnek tűnik, arra azonban nem gondolnak, hogy az üzletrész névértéke és az üzletrészre vetített cégérték közötti különbség ingyenes juttatásnak fog minősülni, amire a megrövidített örökösök alappal hivatkozhatnak. Ennél már az a fentebb említett konstrukció is sokkal előnyösebb, amelynek keretében a kiválasztott utód visszerhesen szerzi meg a háttérbe vonuló vezető üzletrészét vagy annak egy hányadát, és a tényleges értéknek megfelelő vételárat részletekben, vagy a cég által nyújtott kölcsönből egyenlíti ki. A cég, mint hitelező javára biztosítékként kikötött vételi jog lehívásának akadálya lehet részvénytársasági forma esetében a megszerezhető saját részvény mértékét maximalizáló törvényi korlát.

Sokakban felmerül a halál esetére szóló ajándékozás, valamint az öröklési szerződés gondolata is, ám ezek sem tartoznak a leghatékonyabb megoldások közé, és számos olyan buktatójuk van, amelyekkel csak utóbb szembesülnek az érintettek.

2. A családi vállalkozások vagyonmegóvásának legújabb jogintézményei

Igen gyakori, hogy a sikeres vállalkozók összvagyonra több, egymással funkcionális gazdasági egységet alkotó vagyonelemből tevődik össze. E dologösszesség megbontása a vagyon jövedelemtermelő képességét sodorja veszélybe, adott esetben pedig – főként hosszabb távon – a felhalmozott javak megsemmisüléséhez vezethet.

Nem ritka élethelyzet az sem, amikor a vagyon tulajdonosa, például egy családi vállalkozás alapítója, előre látja, hogy leendő örökösei nélkülözik a felhalmozott vagyon megóvásához és gyarapításához szükséges képességeket, vagy egyszerűen hiányzik a vállalkozás folytatásához az utódok akarata, mert más tölti ki az idejüket. Igen gyakori, hogy a következő generációt riasztja a családi vállalkozás működtetése során az alapítót terhelő hatalmas felelősség, a napi küzdelem, a sokszor emberfeletti munkateher, és a sikerekhez, a kitűzött célok eléréséhez szükséges temérdek áldozat és lemondás.

A sikeres vállalkozók leggyakoribb félelmei azzal kapcsolatosak, hogy az örökösök a vagyont felélnék, vagy rosszabbnál rosszabb gazdasági döntésekkel kockáztatnák és elherdálnák.³³

ahhoz képest, mintha a szülő a saját gyermekétől tartana igényt járadékra.

33 A BudapestLab-bal a családi vállalkozásokat érintő interdiszciplináris közös kutatás (2019/20) során nyert tapasztalat.

Több örökös esetén a vagyontulajdonos attól is tarthat, hogy örökösei között a hagyaték tárgyában gyorsan elmérgesedő jogvita bontakozik ki. Az aggodalmakat tetézi, hogy míg a Ptk. a hagyatéknek az örökhagyó halálával történő átszállását mondja ki³⁴, addig a gyakorlatban az örökös még jogvita nélkül is csupán fél-egy év múlva jut hozzá örökségéhez az elhúzódó állami, közjegyzői eljárás miatt.³⁵ Ha pedig a hagyaték jelentős számú vagyonelemből áll, vagy ez utóbbiak értéke nehezen megállapítható, illetőleg ha jogvita alakul ki az örökléssel kapcsolatban, akkor az sem ritka, hogy az örökös csak hosszú évek múlva jut hozzá jogerősen örökségéhez, vagy annak az elhúzódó hagyatéki eljárás alatt meg nem semmisült részéhez.

Hiába polgári jogi elv, hogy nem lehet olyan pillanat, amikor a vagyonnak nincs tulajdonosa, a gyakorlati tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a legegyszerűbb hagyatéki ügyekben is igen hosszú idő telik el, mire az örökös ténylegesen meg tudja tenni a vagyon megóvásához szükséges intézkedéseket. Természetesen nem jelenthető ki, hogy a hagyatéki eljárás időtartama alatt a hagyatékhoz tartozó dolgok uratlanok volnának, hiszen az örökös már ekkor is tulajdonos, csak éppen a jogerős hagyatékátadó végzés, mint deklaratív aktus hiányában az örökös személye jogi értelemben még nem ismert.

Fokozottan szembesülnek ezekkel a problémákkal a családi vállalkozások, közülük is jellemzően azok, amelyek éppen generációváltás előtt állnak. Szemben a közvélekedéssel, ezekre a jogos félelmekre a végrendelet semmilyen megoldást nem nyújt.

A vagyonmegóvással kapcsolatos igények a jogalkotót arra készítették, hogy kiszélesítse az ilyen célra használható jogi eszközök tárházát. E megfontolás jegyében teszi lehetővé az új Ptk. a bizalmi vagyonkezelést, és honosítja meg a magánalapítvány (családi alapítvány) jogintézményét. Míg az előbbinél nagyobb mértékben angolszász hatás mutatható ki, addig az utóbbi főként az osztrák jogrendszerben bizonyított az összetett családi vagyonok több nemzedéken átívelő megóvása terén. Hasonló célt szolgáló új jogintézményünk továbbá

34 Az *ipso iure* öröklés elve körében ld. a Ptk. 7:87. §-át az öröklés megnyílásáról, mely szerint az öröklés az örökhagyó halálával nyílik meg. Ugyanezen jogszabályhely (2) bekezdése értelmében az örökös az öröklés megnyílásával a hagyatékot vagy annak neki jutó részét vagy meghatározott tárgyát – elfogadás vagy bármely más jogcselekmény nélkül – megszerzi.

35 A Magyar Országos Közjegyzői Kamara ügyféltájékoztatója szerint önmagában a hagyatéki tárgyalás előkészítése is több hónapot vehet igénybe, ha például a közjegyzőnek több szervet is meg kell keresnie. Az ügyféltájékoztató itt érhető el: <https://www.mokk.hu/ugyfeleknek/hagyateki-eljaras.php>. (2020. 05. 02.).

a 2019 óta létező vagyongazdálkodó alapítvány, amellyel jogalkotó a valóban jelentős vagyontömegek megőrzéséhez és gyarapításához kíván speciális alternatívát nyújtani.

Mivel Magyarországon az egyenes ági öröklést és ajándékozást lassan egy évtizede nem terhelik adók és illetékek³⁶, ezért a témánk szempontjából fontos magyar családi vállalkozásoknak a fentebb felsorolt jogi lehetőségek elsősorban a vagyon megóvására, gyarapítására szolgálnak, és nem az adóoptimalizálás eszközei.

A vagyon tulajdonosának ugyanakkor nem csupán a jelenre kell gondolnia, hanem fontos lehet számára a lehetséges jövőbeli kockázatok monitorozása és kivédése is. A jogszabályi környezet sohasem statikus, hanem folyamatos változásban van. Elképzelhető tehát, hogy a jogalkotó újra adóval vagy illetékkel fogja sújtani az öröklést, így olyan megoldásokban célszerű gondolkodni, amelyek ezzel szemben is védelmet nyújtanak. Mivel a gazdaságilag fejlettebb nyugati országok a társadalmi jövedelemkülönbségek csökkentésének hatékony állami eszközöként vetik be az örökösödési adókat és illetékeket, ezért a körülmények között eljáró vagyontulajdonos a hazai jogszabályi környezet ilyen irányú változását is tekintetbe veszi jövőbeli kockázatként. Ebből a szempontból a magánalapítvány, a bizalmi vagyongazdálkodó és a vagyongazdálkodó alapítvány rendelkeznek a legelőnyösebb tulajdonságokkal. Ezek az újonnan megjelent jogintézmények vonzóak lehetnek a külföldi vagyontulajdonosok számára is, hiszen vagyonuk földrajzi diverzifikálása során figyelmük hazánkra irányulhat, és kiaknázzhatják a rendkívül kedvező magyar adókönyvet kínáló lehetőségeket.

Természetesen találkozhatunk olyan megoldásokkal is, amikor az alapító – megfelelő utód hiányában – úgy gondoskodik a családi vállalkozás továbbműködéséről, hogy a leendő örökösök mellett a vállalat kipróbált felsővezetőit is társasági részesedéshez juttatja. Ez a konstrukció a tulajdonossá vált szakemberek érdekeltsége révén alkalmas lehet arra, hogy a vállalat működtetéséhez kvalitásokkal nem rendelkező örökösök passzív tulajdonosként legyenek hasznélvezői a szakavatott társtulajdonosok vagy a felkészült menedzsment által vezetett cégnek. A továbbiakban mégsem az ilyen megoldásoknak szentelünk figyelmet, hanem sokkal inkább a vagyontranszfer professzionálisabb, intézményesült formáit vesszük górcső alá.

36 Ld. például az illetékekről szóló 1991. évi XCIII. törvény 16. § (1) bekezdésének i) pontját, melynek értelmében mentes az öröklési illeték alól az örökgyógyó egyenes ági rokona, valamint túlélő házastársa által megszerzett örökrész.

2.1. A bizalmi vagyonkezelés

Az új Polgári Törvénykönyv 2014-ben bevezette a bizalmi vagyonkezelési szerződést, amelynek a magyar jogrendben egyáltalán nincsenek történeti előzményei. A jogintézmény meghonosításakor az angolszász jogrendszerekben elterjedt trust szolgált mintaként, de a magyar jogi környezet sajátosságai miatt természetesen szükség volt bizonyos korrekciókra, amelyek tükrében azt mondhatjuk, hogy a bizalmi vagyonkezelés a trust funkcióit betöltő jogintézményként vált a magyar jogrend szerves részévé.

Nemzetközi kitekintésben megállapítható, hogy a bizalmi vagyonkezelésnek „nincs az európai jogrendszerekben egységesen elfogadott fogalma és modellje.”³⁷

A bizalmi vagyonkezelés hazai bevezetését egyszerre övezte a gondolkodásbeli hagyományokban gyökerező idegenkedés és a természetes igények szülte várakozás. A jogalkotónak ebben a helyzetben kellett mérlegelnie, hogy melyik modellhez közelíti leginkább és milyen szabályozási környezetbe illeszti ezt a merőben új, de kétségkívül hiánypótló jogintézményt. Különösen olyan élethelyzetekben mutatkozott természetes igény a bizalmi vagyonkezelés iránt, amikor a családi vállalkozás vezetője visszavonulás előtt azzal szembesült, hogy a kiszemelt utód nem lesz alkalmas a vállalkozás átvételére. A családfő ilyenkor a jogintézmény hiányában vagy kénytelen volt eladni a céget, melyet egy életen át fáradságos munkával épített fel, vagy pedig vállalta annak kockázatát, hogy az utód keze alatt semmisül meg a vállalkozás.

„A bizalmi vagyonkezelés magyar jogba való bevezetése egyúttal szakítást is jelentett a kontinentális jogok trusttal szembeni – halványulóban lévő – tartózkodásával, amely – többek között – éppen annak vélt vagyoni jogi dogmatikai rendszeridegenségén alapult. E félelmek ellenére a bizalmi vagyonkezelés kötelmi jogi sajátosságai pusztán kitágították a létező kötelmi jogi jogintézmények eddig általánosan ismert határait, azzal, hogy az 1959-es Ptk. alapján csak elméletileg levezethető bizalmi vagyonkezelési ügylet nevesítésével, részletszabályai kimondásával azt a joggyakorlat számára is elérhetővé tették. A jogintézmény kötelmi jogi szabályai – miközben nyilvánvalóan a trust modern formájának is meg kellett felelniük – nem léptek ki a kötelmi jog rendszeréből, nem hoztak olyan mértékű újdonságot, amely alapján a jogintézményt a rendszeridegenség vádja illethetné.”³⁸

37 Vékás – Gárdos (2018) i. m. ld. a Ptk. 6:310. §-ához fűzött magyarázatot.

38 MICZÁN Péter: A bizalmi vagyonkezelés a kötelmi jogi dogmatika térképén. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/2, 100-110.

Rokon jogintézménynek tekinthető az angolszász jogban ismert trust és a német jogrendszerben elterjedt Treuhand. Ez utóbbi jogviszony alanyai a Treugeber és a Treuhänder, vagyis a jogi és a gazdasági értelemben vett tulajdonos. Őket sajátos kötelmi jogi jogviszony fűzi össze, melynek lényegi eleme a gazdasági értelemben vett tulajdonos azon kötelezettsége, hogy tulajdonjogát a jogi értelemben vett tulajdonos által az alapul szolgáló megállapodásban kijelölt keretek között kell gyakorolnia. Nem kétséges tehát, hogy ez a modell a tulajdonjognak a magyar jogi logikától eddig idegen relativizálását jelenti.³⁹ A bizalmi vagyonkezelésbe vett vagyon tekintetében tehát egyfajta kettős tulajdonjog érvényesül. Mindkét jogintézmény meglehetősen népszerű a nyugat-európai családi vállalkozások körében.

Hatályos Polgári Törvénykönyvünk a bizalmi vagyonkezelést szerződéstípusként tartja számon, ám a jogviszony valódi természete ezen a besoroláson messze túlmutat. „A vagyonkezelési szerződések a magánszférában a Ptk.-ból ismert szerződések tartalmi elemeit vegyesen jelenítik meg. A vagyonkezelési szerződésben ennek megfelelően a megbízási, a vállalkozási, a bizományi szerződések esetében ismert vonások fedezhetők fel.”⁴⁰ Jelleget tekintve tehát a bizalmi vagyonkezelés sokkal inkább egy sajátos, atipikus jogviszony, mintsem csupán egy szerződéstípus. Emellett szól az is, hogy a bizalmi vagyonkezelésre irányuló jogviszony nem kizárólag szerződéssel hozható létre, hanem egyoldalú jognyilatkozat, például végrendelet is keletkeztetheti, feltéve természetesen, hogy a bizalmi vagyonkezelő megteszi elfogadó nyilatkozatát.⁴¹

Az új Ptk. szerinti bizalmi vagyonkezelés háromszereplős jogviszony, melynek alanyai a vagyonrendelő, a vagyonkezelő és a kedvezményezett. Lényege akként ragadható meg, hogy a vagyonrendelő a tulajdonát képező dolog vagy dologösszesség (vagyon) tulajdonjogát a vagyonkezelőre ruhazza vagyonkezelés céljából, meghatározza a vagyonkezelés módját, és egyúttal megjelöli a kedvezményezettet, vagyis azt a személyt, akinek érdekében és javára a vagyonkezelésnek történnie kell.⁴² A vagyonkezelő tehát tulajdonosa lesz a

39 Ld. részletesebben: Vékás – GÁRDOS (2018) i. m. ld. a Ptk. 6:310. §-ához fűzött magyarázatot.

40 Sándor István: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust – Jogtörténeti és összehasonlító elemzés*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017, 418.

41 Ld. a Ptk. 6:329. § (2) bekezdését, mely szerint végrendelettel alapított bizalmi vagyonkezelési jogviszony a vagyonkezelővé való kijelölésnek a vagyonkezelő által a végrendeletben meghatározott tartalommal történő elfogadásával a vagyonrendelő halálának időpontjára visszamenő hatállyal jön létre.

42 Ptk. 6:310. § [Bizalmi vagyonkezelési szerződés] (1) Bizalmi vagyonkezelési szerződés

kezelésébe adott vagyonnak, köteles azonban azt mind a saját vagyontól, mind pedig az általa kezelt más vagyonoktól elkülöníteni, és róla külön nyilvántartást vezetni. Mindez érdekes jogi kérdéseket vet fel, melyekkel kapcsolatban – a jogintézmény megjelenése óta – sokféle nézet látott napvilágot. Egyértelmű ugyanakkor, hogy a bizalmi vagyonkezelés önálló tulajdonátruházási jogcím, amiből egyenesen következik, hogy az ingatlan-nyilvántartásban és a cégnyilvántartásban is ekként kell feltüntetni. Ha tehát például a családi vállalkozás alapítója a családi vállalkozás valamennyi üzletrészét bizalmi vagyonkezelésbe adja, akkor a cégjegyzékben a bizalmi vagyonkezelő feltüntetésre kerül az üzletrészek tulajdonosaként, üzletrész-átruházás útján történt tulajdonszerzésének jogcíme azonban bizalmi vagyonkezelés lesz. Érdekes jogi dilemmaként merül fel a kérdés, hogy a bizalmi vagyonkezelés keretében történő átruházás ingyenes, avagy visszterhes ügyletként értékelendő. Nézetem szerint ez a fajta bináris logika jelen esetben nem alkalmazható, mert egyik kategória sem alkalmas a bizalmi vagyonkezelés – és a benne rejlő tulajdonátruházás – valós jogi természetének megítélésére. A tulajdonjog átruházására azért kerül sor, mert a vagyonrendelő a vagyonkezelőtől a megállapodásban rögzített elvek szerinti vagyonkezelést vár, amely nem vitásan a vagyonkezelő – többnyire ellenszolgáltatás fejében teljesítendő – főkötelezettsége.

A jogviszony további sajátossága, hogy a vagyonkezelő a vagyont a saját nevében, de a vagyonrendelő által megjelölt kedvezményezett (adott esetben a vállalkozás átvételére és irányítására alkalmatlan utód) javára kezeli. Ezt tükrözi a kapcsolódó terminológia is, amely szerint a vagyonkezelő a jog szerinti, a kedvezményezett pedig a gazdasági tulajdonos. „A tulajdonosi pozíció és a tulajdon tárgyának hasznosításával, valamint az azzal való rendelkezéssel kapcsolatos döntéshozatal szétválasztása olyan gazdasági igény, amely a modern gazdaság egyik alapvető eleme, és amely nélkül a befektetéseken alapuló gazdaság – elvesztve a befektetések diverzifikálhatóságának lehetőségét – működésképtelenné válna. A tulajdonosi és a döntési pozíció szétválasztásának olyan további gazdasági és társadalmi előnyei is vannak, mint a döntéshez szükséges szakértelem biztosítása és a magánvagyonok egyben tartása.”⁴³

Itt célszerű említést tenni a bizalmi vagyonkezelési szerződéssel szemben támasztott alakszerűségi követelményről. A Ptk. ún. egyszerű írásbeliséget

alapján a vagyonkezelő a vagyonrendelő által tulajdonába adott dolgok, ráruházott jogok és követelések (a továbbiakban: kezelt vagyon) saját nevében a kedvezményezett javára történő kezelésére, a vagyonrendelő díj fizetésére köteles. (2) A szerződést írásba kell foglalni.

43 Vékás – GÁRDOS (2018) i. m. a Ptk. 6:310. §-ához fűzött magyarázat.

vár el, ami azt jelenti, hogy az ügyletnél – főszabály szerint – sem jogi képviselőnek, sem tanúknak nem szükséges közreműködniük.⁴⁴ Ha azonban a bizalmi vagyonkezelési jogviszony létesítése körében ingatlan tulajdonjogának átruházására kerül sor, akkor természetesen a speciális jogszabály, vagyis az Inyvtv.⁴⁵ támasztotta többletkövetelmények érvényesülnek, legalábbis azon okiratokkal szemben, amelyek az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés alapjául szolgálnak. Nézetem szerint bejegyzés alapjául szolgáló okiratnak ilyen esetben magát a bizalmi vagyonkezelési szerződést és az abba foglaltan, vagy annak alapján kiállított bejegyzési engedélyt kell tekinteni. Nyilvánvalóan eltérő követelmények érvényesülnek akkor, ha a bizalmi vagyonkezelés tárgya – és családi vállalkozások esetében ez a jellemző – társasági részesedés, jog, követelés vagy szerződésből eredő jogok és kötelezettségek összessége. Ennek függvényében szükséges ugyanis a cégbírószági bejegyzésre való alkalmasságot, illetőleg a jogátruházással⁴⁶, az engedményezéssel⁴⁷ és a szerződésátruházással szemben támasztott követelményeket szem előtt tartani. Bizalmi vagyonkezelés jogcímű szerződésátruházás⁴⁸ esetében például ez azt is jelenti, hogy az ügylethez a szerződésben maradó fél hozzájárulását kell kérni. Tevékenységéért a vagyonkezelő díjazásban részesülhet, amelyet a vagyonrendelő köteles megfizetni. A felek abban is megállapodhatnak, hogy a vagyonkezelőt a vagyonkezelési tevékenység eredményétől függő és abból fedezett díjazás illeti meg. Ez utóbbival a jogalkotó a bírói gyakorlat által széles körben elfogadott, sikerdíj típusú megállapodás létjogosultságát a bizalmi vagyonkezelés esetében is elismeri.⁴⁹

A bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnésével a vagyonkezelő kiadja a kezelt vagyont a vagyonrendelő által kijelölt személynek, aki lehet maga a bizalmi vagyonkezelés addigi kedvezményezettje, de akár egy új vagyonkezelő is. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a vagyonrendelő, a vagyonkezelő vagy a kedvezményezett halála, illetőleg megszűnése nem, vagy nem feltétlenül eredményezi a bizalmi vagyonkezelési jogviszony megszűnését. Ebben rejlik a jogintézmény egyik legfőbb erénye a családi vállalkozások számára,

44 Ld. a Ptk. 6:310. § (2) bekezdését.

45 Ld. az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény 32–36. §-ait.

46 Ld. a Ptk. 6:202. §-át.

47 Ld. a Ptk. 6:193-6:201. §-ait.

48 Ld. a Ptk. 6:208-6:211. §-ait.

49 A sikerdíj vagy jutalék olyan speciális szolgáltatás, amely az ügy ellátása, a tevékenység kifejtése ellenében az azzal okozati összefüggésben álló eredmény bekövetkeztének feltételétől függően jár (BH2014.46.).

hiszen a családfő ilyen módon még életében meg tudja teremteni annak hosszú időre szóló garanciarendszerét, hogy a vagyon továbbra is egyben maradjon, és a kívánt célt szolgálja.

A bizalmi vagyonkezelés határozott vagy határozatlan időre jöhet létre, időtartama azonban nem haladhatja meg az ötven évet. Ptk.-nak ez a rendelkezése kógens, vagyis a felek még megállapodásukkal sem térhetnek el tőle. Ez a fajta időbeli korlátozottság nézetem szerint nem túl kedvező a családi vállalkozások alapítói számára, mert az ő gondolkodásmódjukban ennél sokkal hosszabb időtávlatok rögzültek, vagy fognak rögzülni legkésőbb akkor, amikor a kelet-közép-európai családi vállalkozások is több nemzedéket felölelő múltra tekinthetnek majd vissza. Sokáig kérdés volt, hogy milyen lehetséges módjai vannak a bizalmi vagyonkezelési szerződés megszüntetésének. Vajon élhet-e a felmondás jogával a vagyonrendelő, ha a bizalmi vagyonkezelési szerződés határozatlan időre jött létre? A jogviszony megbízási jellegéből az következne, hogy igen, a Ptk. azonban úgy fogalmaz, hogy a vagyonrendelő a határozatlan időre kötött bizalmi vagyonkezelési szerződést akkor mondhatja fel, ha maga a szerződés eltérően nem rendelkezik, vagyis lehetőség van a felmondási jog kizárására vagy korlátozására.⁵⁰ A jogalkotó tehát a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyokra nézve speciális szabályt állapít meg a felmondási jog kizárása, illetve korlátozása tekintetében. Ez a lehetőség kétségkívül vonzerőként hat a jogviszony tartósságában érdekelt családi vállalkozásokra. A vagyonkezelő a szerződést három hónap felmondási idővel mondhatja fel, de a Ptk. e körben is teret enged a felek eltérő megállapodásának. Végül sajátos lehetősége a vagyonrendelőnek a vagyonkezelő visszahívása megbízatásából másik vagyonkezelő egyidejű kijelölése mellett. Ebben az esetben a jogviszony fennmarad, de a vagyonkezelő személyében változás következik be. A Ptk. emellett azt is kimondja, hogy maga a vagyonrendelő is gondoskodhat jogutódról a saját maga számára úgy, hogy halála vagy jogutód nélküli megszűnése esetére a szerződésben kijelöli a vagyonrendelőt megillető jogok gyakorlására jogosult és az őt terhelő kötelezettségek teljesítésére köteles személyt. „A vagyonrendelőt ennek alapján az a jog is megilleti, hogy korlátozza az általa kijelölt személy jogait. Kizárhatja például, hogy az általa kijelölt személy felmondja a vagyonkezelési szerződést.”⁵¹ Ezek megint csak olyan garanciális szabályok,

50 Vö. a Ptk. 6:213. § (3) bekezdésével, amely szerint „ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási idő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja. A felmondási jog kizárása semmis”.

51 BODZÁSI Balázs: A bizalmi vagyonkezelés (trust) magyar szabályozását érintő módosítások. *Fontes Iuris*, 2018/1, 5.

amelyekből a családi vagyon megóvásában érdekelt, és a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyt e célra létesítő családfők profitálhatnak.

„A bizalmi vagyonkezelési jogviszonyban a kedvezményezett mellett, akinek vagyoni helyzetét a vagyonkezelő tevékenysége közvetlenül befolyásolja, kiszolgáltatott helyzetben van a vagyonrendelő is, mert a vagyonkezelő eljárásától függ, hogy a vagyonkezelés megvalósítja-e azt a célt, aminek érdekében a vagyonrendelő a vagyont rendelte. A jogviszony megszűnése kapcsán ugyanakkor a vagyonkezelőnek is vannak védendő érdekei, mert maga is befektetett abba, hogy a vagyonkezelés hatékonyan – működjön. A vagyonkezelő például rendszerint hosszabb távon leköti magát a bizalmi vagyonkezelés vállalásával, hosszabb távon elesve ezzel esetleges egyéb profitszerzési lehetőségektől.”⁵²

E szempontok figyelembevételével kellett a jogalkotónak a felmondásra vonatkozó szabályokat kodifikálnia.

A jogviszony azért is sajátos, mert bár megbízási jellegű, a Ptk. mégis *expressis verbis* kimondja, hogy a vagyonkezelőt sem a vagyonrendelő, sem pedig a kedvezményezett nem utasíthatja. Hagyományos megbízási szerződések esetében a megbízót széles körű utasítási jog illeti meg.⁵³ A vagyonkezelő ennek ellenére nem rendelkezhet korlátlanul a rá bízott vagyontárgyakkal, hanem kizárólag a bizalmi vagyonkezelési szerződés szabta keretek között és feltételek mentén kezelheti azokat. Ebből következően a vagyonrendelőnek leginkább a szerződés megkötésekor van lehetősége arra, hogy alakítólag hasson a vagyonkezelői tevékenységre. Ha tehát a bizalmi vagyonkezelési jogviszony a családi vagyon, vagy a családi vállalkozás megóvása céljából jön létre, akkor a családfőnek rendkívül körültekintően kell eljárnia a szerződés megkötésekor, hiszen itt van lehetősége megfogalmazni konkrét elvárásait a vagyonkezelés módjával kapcsolatban.

A vagyonkezelő – a kedvezményezett érdekeinek elsődleges figyelembevétele mellett – a kereskedelmi észszerűség követelményei szerint köteles megóvni a kezelt vagyont az előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szemben. „Fontos kiemelni, hogy ez a szakasz nem általános jelleggel írja elő a vagyonkezelő tevékenységére vonatkozóan a kereskedelmi észszerűség követelményét. A kezelt vagyonnak az előre láthatóan fenyegető kockázatokkal szembeni megóvási kötelezettségét mondja ki, ehhez kapcsolódóan pedig az általános

52 Vékás – GÁRDOS (2018) i. m. a Ptk. 6:325. §-ához fűzött magyarázat.

53 Ld. a Ptk. 6:273. § (1) bekezdését, mely szerint a megbízott köteles a megbízó utasításait követni.

szinttől (adott helyzetben általában elvárható) magasabb követelményt támaszt (kereskedelmi észszerűség követelménye).⁵⁴

A vagyonrendelőnek tehát a szerződés megkötése előtt kell alaposan átgondolnia céljait és érdekeit, valamint azt, hogy milyen lehetséges jövőbeli kockázatokat szeretne kivédeni. Ekkor állnak rendelkezésére ugyanis a legszélesebb jogosítványok arra, hogy a jogviszonyt saját érdekei szerint alakítsa. A szerződés megkötését követően – az utasítási jog hiányában – elsődlegesen a vagyonkezelési tevékenység ellenőrzése lesz a vagyonrendelő és a kedvezményezett feladata. Ha a vagyonrendelő azt állapítja meg, hogy a vagyonkezelő a szerződést megszegte, akkor természetesen felléphet vele szemben. Ilyen eset például, amikor a vagyonkezelő jogosulatlanul ruház át egy vagyonelemet harmadik személyre. A vagyonrendelő ekkor a szóban forgó vagyontárgyat visszakövetelheti a nem jóhiszemű vagy nem visszterhesen szerző harmadik személytől. Mindezekkel a jogokkal természetesen a kedvezményezett is élhet, hiszen a vagyonkezelés az ő javára történik, tehát neki is jogos érdeke fűződik a vagyon egyben tartásához, illetve a szerződésbe foglalt vagyonrendelői útmutatás szerinti kezeléséhez.

„A vagyonrendelő és a kedvezményezett számára biztosított ellenőrzési jog garanciális jellegű, célja az, hogy a vagyonkezelő folyamatosan számon kérhető legyen, a szerződésben vállalt kötelezettségeinek betartása megismerhető legyen. A Ptk. a joggyakorlatra bízta annak értelmezését, hogy ez az ellenőrzési jog milyen mélységben gyakorolható.”⁵⁵

Általánosságban elmondható, hogy a bizalmi vagyonkezelés célja egyrésztől a vagyon elkülönítése (például kockázatos vállalkozás megkezdése vagy házasságkötés előtt), másrésztől pedig a vagyonrendelő által a kedvezményezettet jövedelemhez juttatása úgy, hogy a vagyonkezelés körébe tartozó döntéseket ne neki kelljen meghoznia, mert például hiányoznak az ehhez szükséges képességei. Családi vállalkozások számára a bizalmi vagyonkezelés legfőbb előnye abban rejlik, hogy az alapító megfelelő utódok hiányában is tud gondoskodni a családi vagyon megóvásáról és gyarapításáról akként, hogy azt, például a családi vállalkozás valamennyi üzletrészét, bizalmi vagyonkezelésbe adja, kijelölve a kedvezményezettet, meghatározva a vagyonkezelés módját és szempontjait. Ha tehát az utód nem megfelelő képességű, akkor is lehet róla úgy gondoskodni, hogy ennek nem a családi vállalkozás látja kárát, és

54 BODZÁSI (2018) i. m. 2.

55 Ld. Sándor István: *A bizalmi vagyonkezelési szerződés*. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok* Nagykommentárja. III. kötet. Budapest, OPTEN Informatikai Kft., 2014, 797.

nem kell tartani a vagyon elherdálásától. A jogintézmény lehetővé teszi olyan konstrukciók alkalmazását is, amelyek végrendelet esetén kizártak, vagy csupán korlátozottan lehetségesek. Bizalmi vagyonkezelésbe adáskor például úgy is rendelkezhet a családi vállalkozás alapítója, hogy az üzletrészek tulajdonjoga bizonyos feltétel bekövetkezése (például képesítés, diploma megszerzése) esetén a kedvezményezettre szálljon. Arra is van lehetőség, hogy a tulajdonjog megszerzése körében elvárt tanulmányok költségeit a kezelt vagyon hozadéka fedezze. A jogintézményre tehát olyan mértékű rugalmasság jellemző, amelyet a végrendeletek és a halál esetére szóló egyéb ügyletek jellemzően nélkülöznek. Bizalmi vagyonkezeléssel például az is megoldható, hogy a vagyon a vagyonrendelő halálánál jóval későbbi időpontban és meghatározott rend szerint szálljon át azokra, akik a velük szemben támasztott követelményeket teljesítik és alkalmasak a családi vállalkozás továbbvitelére. Végrendelet esetében mindez elképzelhetetlen, ugyanis az ilyen rendelkezés az öröklési jogi szabályok szerint érvénytelen. Pontosan ezek azok az előnyök, amelyek a bizalmi vagyonkezelést oly vonzóvá teszik a vagyonmegóvásban és -gyarapításban érdekelt családi vállalkozások számára.

Összességében elmondható, hogy a bizalmi vagyonkezelés jogintézményének hazai szabályozása mára kellően rugalmas, és megfelelő garanciákat nyújt, így kiváló megoldást jelent a vagyontranszfer, a vagyonátadás és a generációváltás kihívásaira.

Az elmúlt öt évben ugyanakkor mégsem lehettünk tanúi a bizalmi vagyonkezelés átütő elterjedésének. Ennek okai abban keresendők, hogy egyrészt a szabályozás újdonsága miatt kevesen értesültek a jogintézmény megjelenéséről, másrészt pedig időbe telt, mire a jogalkotó megszüntette a normaszöveg bizonytalanságait és ellentmondásait. Az is akadály lehetett a jogintézmény elterjedésének, hogy a hazai üzleti gondolkodást – talán a történelmi tapasztalatok miatt is – a bizalmatlanság jellemezte, és a vagyon-tulajdonosok idegenkedtek törzsvagyonuk tulajdonjogának átruházásától.

A törvényi garanciák és a konstrukció kínálta előnyök miatt ma már egyre többen választják a vagyonmegóvásnak ezt a módját. A jogalkotó a bizalmi vagyonkezelés vonzóvá tétele érdekében több kapcsolódó jogszabályt is módosított. Példaként említhető a bírósági végrehajtásról szóló törvény, amelynek módosulása a bizalmi vagyonkezelés vagyonvédelmi funkcióját erősíti,⁵⁶

56 A Vht. – 2017. június 23-ig hatályos – 132/A. § (3) bekezdés szerint az adós, mint vagyonrendelő ellen indult végrehajtási eljárásban az a vagyon vagy vagyonhányad is a követelés fedezetéül szolgált, amely a vagyonrendelőt, vagy a kiadásra irányuló jog jogosultját (a kedvezményezettet) a vagyonrendelő bizalmi vagyonkezelési jogviszonya

valamint a társasági adóról és a személyi jövedelemadóról szóló jogszabály, melyek révén a jogintézmény adójogi szempontból is egyre népszerűbbé válik. A vagyonvédelmi funkció körében kiemelendő, hogy a korábbi polémiák ellenére ma már egyértelműnek tűnik a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon érinthetetlensége a vagyonrendelővel szemben induló végrehajtási eljárásokban, feltéve, hogy a vagyonkezelésbe adás nem hordozza a Ptk.-ban körülírt fedezetlevonó jelleget.⁵⁷ A korábbi szabályozással ellentétben nincs már lehetőség a bizalmi vagyonkezelés végrehajtást kérő általi felmondására, hanem kizárólag bíróság mondhatja ki a jogügylet fedezetlevonó jellegét a szerződés relatív hatálytalanságának megállapítására irányuló perben, és rendelheti el az ebből eredő jogkövetkezmények alkalmazását.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a bizalmi vagyonkezelés a magyar polgári jog hiánypótló fejleményeként számos olyan problémára megoldást nyújt, amelyek a hagyományos jogintézményekkel nem voltak kiküszöbölhetőek. Ugyanakkor vannak olyan körülmények, amelyeket bizalmi vagyonkezelés esetén is tekintetbe kell venni. Ilyen például a kötelesrész, amely az örökhagyó legközelebbi hozzátartozóit kötelezően megillető örökséghányad. A Ptk. szerint a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyont a kötelesrész megállapításánál figyelembe kell venni.⁵⁸ Nehézség továbbá a megfelelő vagyonkezelő kiválasztása. Tekintettel a jogintézmény újszerűségére, nincsenek még sokan azok a piaci szereplők, akik kellő felkészültséggel tudnának ellátni ilyen feladatokat, jóllehet ez – a jogviszony bizalmi jellegéből következően – alapvető elvárás. Ha tehát a családi vállalkozás alapítója megfelelő utód hiányában bizalmi vagyonkezeléssel igyekszik gondoskodni a családi vagyon egységének és jövedelemtermelő képességének megóvásáról, akkor elegendő időt kell szentelnie a tervezésnek és a megfelelő partner kiválasztásának. Bizalmi vagyonkezelő magánszemély és jogi személy egyaránt lehet, a tevékenység üzletszerű végzése azonban engedélyköteles és számos feltételhez kötött, valamint az adójogi vonatkozások is eltérőek attól függően, hogy ki végzi a tevékenységet.

megszűnése esetére megilleti. A végrehajtást kérő felmondhatta a bizalmi vagyonkezelést, és ennek eredményeként a vagyonrendelőnek, vagy jogutódjának kiadandó vagyonhányadból hajthatta be a követelését.

57 Ld. a Ptk. 6:120. §-át.

58 A Ptk. 7:80. § (1) bekezdése értelmében a kötelesrész alapja a hagyaték tiszta értéke, valamint az örökhagyó által élők között bárkinek juttatott ingyenes adományok juttatáskori tiszta értéke, ideértve az örökhagyó által bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyon értékét is.

2.2. A vagyonkezelő alapítvány

Mint láthattuk a fentiekben, az új Ptk. a bizalmi vagyonkezeléssel új lehetőséget teremtett a családi vagyonok generációkon átívelő megóvására. Ez a jogintézmény azonban – korlátai miatt – nem nyújtott minden élethelyzetre teljes körű megoldást. A szerződéses jogviszonyból eredő felmondhatóság és az időbeli korlátozottság emelhető ki hátrányként.

A jogalkotó, mindezt érzékelve, 2019 tavaszán elfogadta a vagyonkezelő alapítványokról szóló törvényt⁵⁹, megteremtve ezzel a bizalmi vagyonkezelés és a lentebb részletesen is vizsgált magánalapítvány speciális ötvözetét. Ez az új jogintézmény gyakorlatilag minden élethelyzetre alkalmazható jogi eszközt ad a vagyontranszferben, a nemzedékeken átívelő vagyonmegóvásban és a vagyongyarapításban érdekelt gazdasági szereplők – így a családi vállalkozások – kezébe.

A vagyonkezelő alapítványról szóló törvény háttérében tehát az a jogalkotói szándék húzódott meg, hogy az alapítvány speciális típusa álljon a befektetők és vagyontulajdonosok rendelkezésére vagyonkezelés céljából. Ezek az alapítványok – hasonlóan a Ptk. szerintiékhez – elkülönült, önálló jogalanyisággal rendelkeznek, és specialitásuk főként abban rejlik, hogy a vagyonkezelést gyakorolják főtevékenységként. A vonatkozó jogszabály szerint a vagyonkezelő alapítvány gazdasági tevékenységként a javára rendelt, illetve általa hasonló célból bizalmi vagyonkezelésbe vett vagyon kezelését végezheti.

A vagyonkezelő alapítványt a vagyonrendelő azzal a céllal alapítja, hogy az általa rendelt vagyont az alapítvány kezelje, és az így keletkező jövedelemből az alapító okiratban rögzített célok és feladatok megvalósuljanak, valamint, hogy a kedvezményezettként megjelölt személy vagyoni juttatásban részesüljön.⁶⁰

A vagyonkezelő alapítvány funkciója tehát, hogy – hasonlóan a bizalmi vagyonkezeléshez – a kedvezményezettek vagyoni juttatásban részesüljenek. Vagyonkezelő alapítvány nem csak magán-, hanem közérdekű célra is alapítható, az ilyen célból létrehozott vagyonkezelő alapítványokra azonban a törvény speciális szabályokat állapít meg.

Magyarországon az első közérdekű célból alapított vagyonkezelő alapítvány

59 Ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvényt.

60 Ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvény 2. § (1) bekezdését, mely szerint vagyonkezelő alapítvány az alapító által rendelt vagyon kezelésére és az ebből származó jövedelemnek az alapító okiratban megjelölt feladatok megvalósítása, valamint a kedvezményezettként megjelölt személy, illetve személyek javára történő vagyoni juttatás céljából alapítható.

a Budapesti Corvinus Egyetem vagyonkezelő alapítványa volt, amely pilot-projektként az új egyetemi működési struktúra kialakítása jegyében született.

A vagyonkezelő alapítvány minimum tőkekövetelménye 600 millió forint, vagyis az alapítónak legalább ekkora értékű vagyont kell az alapítvány javára rendelnie. A tőkeminimumot az alapítvány alapításakor, még a bejegyzési kérelem benyújtását megelőzően kell az alapítónak rendelkezésre bocsátania. Itt tehát – a többi jogi személytől eltérően – nincs lehetőség az alaptőke (az alapítvány javára rendelt vagyon) késleltetett rendelkezésre bocsátására, hanem ezt a kötelezettséget már alapításkor maradéktalanul teljesíteni kell. A jogszabály egyedül a vagyoni hozzájárulás tőkeminimumot meghaladó részének későbbi rendelkezésre bocsátását engedi meg. Fontos kiemelni, hogy a tőkeminimumnak nem része a bizalmi vagyonkezelésbe vett vagyon, vagyis a tőkeminimumot a bizalmi vagyonkezelésbe vett alapítványi vagyontól függetlenül kell az alapítónak az alapítvány rendelkezésére bocsátania.

A vagyoni hozzájárulás, hasonlóan a gazdasági társaság alapításához, egyaránt teljesíthető pénzbeli és nem pénzbeli vagyoni hozzájárulással (apporttal). Egy fontos különbség azonban van: a vagyonkezelő alapítvány esetén a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulás értékelését könyvvizsgálónak kell elvégeznie minden esetben. A rendelkezésre bocsátott nem pénzbeli vagyoni hozzájárulást (apportot) az alapító okiratban vagyontárgyanként, az egyes vagyontárgyak azonosításához szükséges részletességgel kell szerepeltetni. Az alapító rendelkezhet úgy, hogy az alapítói jogokat magának tartja fenn, de döntése szerint azokat részben vagy egészben az alapítványra, vagy a kuratóriumra is átruházhatja. A magyar jogban új jogintézmény szabályozásának egyik fontos célja az volt, „hogy a vagyonkezelő alapítványok „önjárók” lehessenek, tartós – akár több évtizedes – cél szerinti működésük az alapítóktól függetlenül is biztosítva legyen, és pedig olyképpen, hogy ebbe a folyamatba az alapító az alapító jogainak gyakorlásával se avatkozhasson be”.⁶¹ Figyelemmel a magas tőkeminimumra, a jogalkotó további garanciális elemként kötelezően előírja állandó könyvvizsgáló megbízását, valamint felügyelőbizottság létrehozását is az ügyvezető szervként működő, legalább öttagú kuratórium mellett. Mindez számottevő költségekkel is jár, ami – nézőponttól függően – akár a jogintézmény egyik mellékösszefüggéséjeként is felfogható. A felmerülő költségeket ugyanakkor annak tükrében célszerű megítélni, hogy aki képes eleget tenni az alapítvány

61 Idézet a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvényhez fűzött miniszteri indokolásból, azon belül a szóban forgó jogszabály 5. §-hoz fűzött részletes indokolásból.

javára rendelő vagyonnal szemben támasztott követelménynek, az valószínűleg az egyéb felmerülő költségekre is rendelkezik megfelelő fedezettel.

Ha az alapító az alapítói jogokat az alapítványra ruházta, vagy az alapítói jogok gyakorlására a kuratóriumot jogosította fel, akkor a könyvvizsgáló és a felügyelőbizottság mellett egy további személyt is ki kell jelölnie. Ez a személy az alapítványi vagyonellenőr, aki elsősorban a kuratóriumot, de adott esetben a felügyelőbizottság tevékenységét is ellenőrizni fogja.

Az alapítványi vagyonellenőr rendkívül széles jogosítványokkal és erős felhatalmazással rendelkezik. Legfőbb feladata az alapítói jogok gyakorlásának, valamint az alapítvány gazdálkodásának, működésének ellenőrzése, de gyakorolhatja akár a felügyelőbizottságot megillető jogokat is, így például törvényességi felügyeleti eljárást is kezdeményezhet, amennyiben erre okot adó jogi anomáliát észlel és az más módon nem küszöbölhető ki.⁶²

Látható, hogy a vagyonkezelő alapítvány személyi állománya kiterjedt, így az alapítónak számolnia kell jelentős fenntartási költségekkel is.

Az alapítónak a vagyonkezelési tevékenység céljait, valamint a kedvezményezettek körét az alapító okiratban kell rögzítenie. Emellett befektetési szabályzat is készítenőd, amely az alapító okiratban lefektetett vagyonkezelési célokkal együtt szolgál alapjául az alapítvány vagyongazdálkodásának. A befektetési szabályzatban kell meghatározni a kezelendő portfóliót, a kockázatkezelés elveit, valamint a befektetési döntésekhez szükséges határozatok meghozatalának módját és szabályait. Ha az alapító nem alkotja meg a befektetési szabályzatot, akkor azt magának a vagyonkezelő alapítványnak kell kötelezően elkészítenie, méghozzá az alapítást követő hat hónapon belül. Az alapítvány által megalkotott befektetési szabályzatot ebben az esetben a felügyelőbizottság véleményezi, és ha a szerv a szabályzat elfogadására tesz javaslatot, akkor azt az alapítói jogok gyakorlójának kell végső soron jóváhagynia.⁶³

Összességében elmondható, hogy a vagyonkezelő alapítvány a Ptk. szerinti alapítvány speciális altípusa, amely önmagában a létesítéssel, az alapításhoz szükséges vagyonrendeléssel még nem válik bizalmi vagyonkezelővé, hanem csak akkor tesz szert ilyen jogállásra, ha további vagyont vesz bizalmi vagyonkezelésbe a jogszabály szerinti célból.⁶⁴

62 Ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvény 6., 7. és 8. §-át a kuratóriumról, a felügyelőbizottságról és a vagyonellenőrrel.

63 Ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvény 9. § (2), (3) és (4) bekezdését.

64 A jogszabály által elismert célok tekintetében ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvény 2. § (1) bekezdését.

A vagyongazdálkodó alapítványt – hasonlóan a magánalapítványhoz – az alapító valamilyen tartós cél megvalósítása érdekében hozza létre meghatározott alapítói vagyonnal és az alapító okiratban írt szervezet kialakításával. Leginkább az különbözteti meg a többi alapítványtól, hogy az alapító kifejezetten a megjelölt kedvezményezettek jövedelemben részesítése érdekében hozza létre, főtevékenysége a vagyongazdálkodás, céljait pedig a vagyongazdálkodási tevékenység eredményeként keletkezett hozamból valósítja meg.

A bizalmi vagyongazdálkodói tevékenységtől a vagyongazdálkodó alapítvány leginkább abban különbözik, hogy ez utóbbi a vagyongazdálkodó tevékenység legfontosabb részét jelentő portfólió-kezelést kizárólag saját vagyonával végzi, befektetési szolgáltatást harmadik személyeknek nem nyújt.

Abból, hogy a jogalkotó az átlagos magyar privátvagyonok méretét jóval meghaladó összegben határozta meg a vagyongazdálkodó alapítvány javára rendelő vagyon minimumát, arra lehet következtetni, hogy ezt a jogintézményt elsősorban nem a hazai vagyontulajdonosoknak szánta. A jogalkotó elsődleges célja az lehetett, hogy a rendszerváltás óta a magyar vagyontulajdonosok által adóparadicsomokban felhalmozott offshore vagyonokat Magyarországra csábítsa. Emellett szándéka lehetett az is, hogy a külföldi vagyonok egy részét – a földrajzi diverzifikálási stratégia mentén – Magyarországra vonzza. Várhatóan a lengyel vagyontulajdonosok fognak legelőször és a legnagyobb arányban élni az új magyar lehetőséggel, de a kedvező adókörnyezet miatt valószínűleg több nyugat-európai vagyontulajdonos is fontolóra veszi majd, hogy magyarországi vagyongazdálkodó alapítványba helyezze vagyona egy részét. Ettől függetlenül persze Magyarországon is lesznek olyan vagyontulajdonosok, akik ki tudják aknázni a vagyongazdálkodó alapítvány nyújtotta előnyöket, a jogintézmény hazai körökben való elterjedéséig azonban még hosszú éveknek kell eltelniük. Ennek ugyanis másik feltétele, hogy a gazdasági növekedés tartós maradjon, még ha lesznek is kisebb megtorpanások.

Azt mindenképp kijelenthetjük, hogy a nagy vagyonok évtizedeken, akár évszázadokon át történő megővésének, egyben tartásának, gyarapításának és generációkon átívelő átörökítésének egyik leghatékonyabb eszköze a vagyongazdálkodó alapítvány jogintézménye, feltéve, hogy az alapító rendelkezésre tud bocsátani legalább hatszázmillió forintnyi vagyoni hozzájárulást, és képes finanszírozni a vagyongazdálkodó alapítvány szervezeti struktúrájából is eredő viszonylag magas működési költségeket. A családi vállalkozások is ilyen feltételek mellett tudnak majd élni az új lehetőséggel a generációváltás nehézségeinek áthidalása céljából.

2.3. Családi alapítvány

Az új Polgári Törvénykönyv további hozadéka, hogy teret nyitott az úgynevezett családi alapítványoknak. Ez azt jelenti, hogy a korábbi szabályozástól eltérően alapítvány ma már nem csupán tartós közérdekű célra létesíthető, hanem magáncélra is, feltéve, hogy az tartós.⁶⁵ A jogalkotónak ez a megengedő viszonyulása a családi alapítványok előtt nyitotta meg az utat. „Bár az 1990-es években a bírói gyakorlat számos ponton tágította az alapítványi lehetőségeket, köztük a közérdekű cél meglehetősen liberális értelmezésével, a tisztán magánalapítvány, családi alapítvány elismerése csak az új Ptk-ban történik meg.”⁶⁶ „Az alapítvány esetében egy elkülönült, önálló jogi személy jön létre a célhoz kötött vagyon kezelésére.”⁶⁷

Egyetlen jogszabály sem nyújt eligazítást arra nézve, hogy pontosan mit is tekintünk magáncélnak. A szakirodalom meghatározása szerint „az alapítvány akkor tekinthető magánérdekűnek, ha [...] egyetlen személy vagy kisebb közösség érdekét úgy szolgálja, hogy az társadalmi hasznot nem keletkeztet”.⁶⁸ Ezt az alapvetően helyes fogalom meghatározást a családi vállalkozásokra nézve akként pontosítanám, hogy legfeljebb a közvetlen társadalmi haszon hiánya állapítható meg, a közvetetté ugyanakkor semmiképpen sem, hiszen a családi vállalkozások nemzetgazdasági jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni, így vagyonmegóvásukhoz is össztársadalmi érdek fűződik.

Természetesen a magán- vagy családi alapítványra nézve is érvényesülnek a Ptk. szerinti korlátozások, ekként az is, hogy alapítvány gazdasági célra nem alapítható, hanem csupán az alapítványi cél megvalósításával közvetlenül összefüggő gazdasági tevékenység végzésére jogosult. Ebből következően a családi alapítványok szerepe a családi vagyon kezelésében elenyésző, arra azonban kiválóan alkalmas ez a szervezeti forma, hogy a család tagjainak tartása, nevelése, iskoláztatás akár több generáción keresztül is biztosítható legyen. A jogintézmény egyéb célra való alkalmasságát a szűk körben való alkalmazhatóság és a gazdasági tevékenység kevés mozgásteret hagyó keretei korlátozzák.

65 Ld. a Ptk. 3:378. §-át, mely szerint az alapítvány az alapító által az alapító okiratban meghatározott tartós cél folyamatos megvalósítására létrehozott jogi személy.

66 Fézer Tamás: *Alapítvány*. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja*. I. kötet. Budapest, OPTEN Informatikai Kft., 2014, 1024.

67 Sándor (2017) i. m. 429.

68 MICZÁN Péter: *A magáncélú alapítványról*. *Gazdaság és Jog*, 2018/6, 14-20.

3. Összegzés

Összességében elmondható, hogy bár a családi vállalkozások sem nemzetközi, sem hazai egységes definícióval nem rendelkeznek, a közvélekedés – helytelenül – mégis a kis- és középvállalkozásokkal (KKV) azonosítja őket. Méretüket tekintve többségükben tényleg hasonlóak, ám speciális gazdasági és társadalmi értékek, működési sajátosságok jellemzik őket. Ennek ellenére csak az utóbbi években kerültek – főként gazdasági témájú – kutatások homlokterébe, mégpedig az utódlás és a generációváltás problémahalmaza okán. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a generációváltás nem az egyetlen próbatétel, hiszen a családi cégek működése során is számos olyan konfliktushelyzet adódik, amelyeket a családtagoknak kell megoldaniuk. Ilyen például a munka és a család egyensúlyának kérdése, a vállalkozáson belüli hierarchia, de a döntéshozatalból és a feladatmegosztásból is eredhetnek – akár napi rendszerességű – súrlódások.

A családi vállalkozás generációváltás utáni működőképességét leginkább az utódlás kellő időben történő, jogi, gazdasági, szociológiai szempontú megtervezése, az élők közötti, családi konszenzuson nyugvó lebonyolítás, valamint a bőlcs vagyontszfer, és az erre szolgáló jogi eszközök széles körű használata szavatolja. Jó példa lehet a családi alkotmány, az annak keretei között megalkotott végrendelet, vagy az így végrehajtott üzletrész-átruházás élők közötti jogügylet formájában. A házassági vagyontjogi megállapodások és szindikátusi szerződések, valamint ezek kombinációi ugyancsak hatékonyak lehetnek. A titok leginkább a különböző élethelyzetekre egyedileg, de a családi alkotmány fényében kidolgozott jogi megoldások alkalmazásában rejlik.

Kijelenthető tehát, hogy a generációváltás kihívásaival szembesülő családi vállalkozások immáron többféle megoldási alternatíva közül választhatnak.

Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy a bizalmi vagyontkezelést és a vagyontkezelő alapítványokat Magyarországon a családi vállalkozások körében még bizalmatlanság övezi, mert gondolkodásmódjukból eredően a vállalkozók nehezen barátokznak meg a szóban forgó jogintézmények azon sajátosságával, hogy a kezelendő vagyont harmadik személy tulajdonába kerül. A jövőben ez valószínűleg változni fog, ugyanis a generációváltások és vagyontszferrek tömeges napirendre kerülésével egyre nagyobb igény mutatkozik majd a biztonságos és rugalmas megoldások iránt.

A jelen tanulmányban felvázolt mindegyik lehetőségnek megvannak a maga előnyei és hátrányai. A vagyontkezelő alapítvány például időben nem korlátozott vagyontkezelést tesz lehetővé, ugyanakkor költséges apparátus

fenntartását igényli, és igen magas a belépési küszöb. Kérdéses továbbá, hogy várható-e kritikus helyzetekben gyors és professzionális döntéshozatal egy öttagú kuratóriumtól. Emellett vannak nyitott adózási kérdések is. A bizalmi vagyonkezelés hátránya az időbeli korlátozottság, költségei ugyanakkor lényegesen alacsonyabbak a vagyonkezelő alapítványhoz képest, a konstrukció egészét pedig a rugalmasság és a gyors döntéshozatal jellemzi. Ilyen és hasonló szempontokat kell tehát mérlegelnie annak, aki a bemutatott alternatívák közül választva igyekszik biztosítani a családi vállalkozás jövőjét, a vagyon egyben maradását és gyarapítását. A talán nem túl távoli jövő ad majd választ arra a kérdésre, hogy melyik forma lesz a legkedveltebb, illetve hogy mely családi vállalkozások mitől függően fogják egyiket vagy másikat előnyben részesíteni.